

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**R. P. Adami Contzen E Societate Iesv, SS. Theol. Doct.
Commentaria In Qvatvor Sancta Iesv Christi Evangelia**

Contzen, Adam

Coloniæ Agrippinæ, M.DC.XXVI

In Capvt Qvartvm Qvæstiones.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-83011](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-83011)

etiam omnia in manus dedit. Nonnulli interpretantur, per manus eius: quae phrasia est Hebraea, & hic habetur בידאובי בידאובי, in manus eius. quod tamen plerique improbant, idcirco, quod ait בידאובי, cum det quotidie. Verum potest intelligi haec per manum filij omnia data, multo magis in posterum danda.

VERSVS 36.

Qui credit in Filium habet vitam aeternam: qui autem incredulus est filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

QVÆSTIO I.

An omnis qui credit in filium habeat vitam aeternam?

§. 1. **G**enerali sententia disputationem concludit Christus. Cum pater omnia filio dederit, eos qui in illum credunt habere vitam aeternam, qui non credunt, manere iram Dei super eos.

Fidei datur vita aeterna.

Habent vitam aeternam qui Christum habent, qui est vita aeterna. Deinde ius habet ad vitam aeternam, iam quasi possessione inchoata, spe enim salutis factus est. Syrus dubijs verbis hoc loco vsus est. Primo dicit דאמחאמאן דאמחאמאן, qui credit, paulo post autem: דאמחאמאן דאמחאמאן, qui non est satisfactus de filio. seu, qui non acquiescit in filio, non contentus filio.

§. 2. Ira Dei manet, nam reuera filij iræ sunt, nec nisi per fidem efficiuntur filij. Itaque non de integro venit, sed manet vetus ira, & manet in omnem aeternitatem.

C A P V T I V.

T ergo cognovit Iesus, quia audierunt Pharisei quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes, 2. (Quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius) 3. Reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galileam. 4. Oportebat autem eum transire per Samariam. 5. Venit ergo in civitatem Samarie, quæ dicitur Sichar: iuxta pradium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo. 6. Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta. 7. Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi bibere. (8. Discipuli enim eius abierant in civitatem ut cibos emerent.) 9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana. Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me potus, quæ sum mulier Samaritana? non enim contuntur Iudæi Samaritanis. 10. Respondit Iesus, & dixit ei. Si scires domum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam vivam. 11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: unde ergo habes aquam vivam? 12. Numquid tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius? 13. Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum. 14. Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam aeternam. 15. Dicit ad eum mulier. Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire. 16. Dicit ei Iesus. Vade, voca virum tuum, & veni huc. 17. Respondit mulier, & dixit. Non habeo virum. Dicit ei Iesus. Bene dixisti, quia non habeo virum. 18. Quinque enim viros habuisti, & nunc, quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti. 19. Dicit ei mulier. Domine, video quia propheta es tu. 20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus, ubi adorare oportet. 21. Dicit ei Iesus. Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Ierosolymis adorabitur Pater. 22. Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus quod scimus, quia salus ex Iudæis est. 23. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu, & veritate. Nam & Pater tales querit, qui adorent eum. 24. Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum in spiritu, & veritate oportet adorare. 25. Dicit ei mulier. Scio quia Messias venit, (qui dicitur Christus) cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia. 26. Dicit ei Iesus. Ego sum, qui loquor tecum. 27. Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid queris, aut quid loqueris cum ea? 28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in civitatem, & dicit illis hominibus. 29. Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci, nunquid ipse est Christus? 30. Exierunt ergo de civitate, & veniebant ad eum. 31. Interea rogabant eum discipuli, dicens: Rabbi, manduca. 32. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. 3. Dicebant ergo discipuli ad invicem. Numquid aliquis attulit ei manducare? 4. Dicit eis Iesus. Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me, ut perficiam opus eius. 5. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Ecce dico vobis: Levate oculos vestros, & videte regiones, quia alba sunt iam ad messem. 6. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam aeternam: ut, & qui seminatur, simul gaudeat, & qui metit. 7. In hoc enim est verbum verum: quia alius est qui seminatur: & alius est qui metit. 8. Ego misi vos, metere, quod vos non laborastis: alij laboraverunt, & vos in labores eorum introistis. 9. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quaecumque feci. 10. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. 11. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem eius. 12. Et mulieri dicebant: Quia iam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, & scimus, quia hic est vere Saluator mundi. 13. Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galileam. 14. Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet. 15. Cum ergo venisset in Galileam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia viderent quæ fecerat Ierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum. 16. Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam

quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum. 47. Hic cum audisset quia Iesus adueniret à Iudæa in Galileam abiit ad eum, & rogabat eum ut descenderet, & sanaret filium eius: incipiebat enim mori. 48. Dixit ergo Iesus ad eum: nisi signa, & prodigia videris, non credis. 49. Dixit ad eum regulus: Domine, descende prius quam moriatur filius meus. 50. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus vivit. Credidit homo sermone, quia filius eius viveret. 51. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius haberet, & nunciauerunt dicentes, heri hora septima reliquit eum febris. 52. Cognouit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Iesus: Filius tuus vivit: & credidit ipse, & domus eius tota. 54. Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset à Iudæa in Galileam.

IN CAPVT QVARTVM

ARGVMENTVM.

Historiam disputationis cum muliere Samaritana, & conuersionem Samaritanorum continet. Deinde professionem in Galileam, & sanationem filij reguli à. v. 46. Non connectitur hoc caput cum præcedente, Nam à sermone Ioannis, quem cum discipulis habuit, intercessit non exiguum tempus, crescente numero discipulorum, & Phariseorum æmulatione. A versu 4. vsque ad 43. in Syriacâ Ecclesiâ legitur. *Notæ diei genuflexionis pentecostes.* Hoc est enim quod scribitur: *דבש חמשה עשר יום ביום* *delela derom burecha depenticausti.* Quod intelligo de ferijs ieiunij cum quatuor tempora recurring, in quibus occini solebat in illa Ecclesia *flectamus genua.* Quod etiam in ferijs pentecosten sequentibus Syri obseruasse videatur. A deo ut dies vocarint *genuflexionis.*

A v. 43. vsque ad finem legitur, *vespera ferie tertia hebdomadis quinta ieiunij.* Præter egregiâ doctrinam quæ capite continetur, gentium etiam vocatio quasi in typo & per transennam ostenditur, Iudæorum que derelictio. Multi Samaritanorum credunt, & facile credunt, rogant Christum secum ut maneat, Iudæi post plurima miracula eum persequuntur. Nec minus admirabilis gratiæ vocantis & adiuuantis efficacia, sine vlla hominum cogitatione, aut præparatione cernitur, & prædestinationis executio.

VERSVS 1.

Vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisei, quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat, quam Ioannes.

QVÆSTIO I.

Cur Phariseos audiuisset cognouit?

S. 1. Beza verba Spiritus sancti cortexit. Græcus habet, & noster interpret. *Vt ergo cognouit Iesus, quia audierunt Pharisei quod Iesus plures discipulos facit, & baptizat quàm Ioannes.* Beza autem: *Vt ergo cognouit Dominus Phariseos audisse, ipsum plures discipulos facere & baptizare quàm Ioannem.*

Quid vero opus erat vel hoc ipsum facere, ut in infinitum resolveretur, & pro antecedente relatiuū poneretur? Non reprehendo versionem, sed annotatio inutilis est, & non erat causa, cur à veteri recederet interprete.

Multi quidem libri habent *αὐτοῖς*, sed plures in *αὐτοῖς*, consentientibus Latinis & Syris.

Sic vero audierant ut sanguinario superstitionis zelo insidiari, & à medio tollere cogitarent: nam Ioannis Baptista tollendi auctores fuisse constat.

S. 2. Odio & inuidia flagrantes, & supercilio Pharisæico concionem & baptismum non accedebant ipsi. Particula *ὅτι* ut, non est in Syro, nam habet absolute *ידדאח דן* *iddach den*, cognouit igitur. Itaque, minus sensus cohæret, quam in Græco & Latino, simul etiam ne populo ansam audiendi Euangelij præ-

berent, congressum vitabatur, ne, si auctoritate eum minuerent, plures accederent. Offensio autem exorta, quod Ierosolymis euentes & vendentes eiecit, quos illi mox restituerunt. Quamuis autem omnes ex æquo infestos haberet, plus tamen Pharisei poterant opinione sanctitatis, potentes, & zelo præpoterato feruidi. Quod Brentius arbitratur, eos inde indignatos, quod Baptismo circumcisionem, & sacrificia tolli viderent, & sibi quæstum decedere, falsum est: Legem enim seruabant, & Ioannis & Christi discipuli: ita, ut ex eorum sincera pietate plus sibi possent lucri promittere, qui in cultu Dei nihil præter lucrum quærebant. Nondum enim sciebant legem abolendam esse. Vitia igitur sua demonstrari, atque taxari, homines arrogantes, obstinatique fremebant. Quemadmodum nunc etiam nonnulli Symoniaci, Concubinarij, plurium beneficiorum iniqui possessores, diuini cultus contemptores Ecclesiastici, ne mentionem quidem istorum scelerum ferre possunt: solis assentatoribus affucti.

S. 3. Magis vero à Christo, quam à Ioanne timebant, quod Ioannes ad Iordanis ripas resideret, atque agro, urbem non ingrederetur: Ideo enim ad eum exibat. Deinde quod Christo ille testimonium dedisset, & morte obsignasset. Denique miracula Christi attonitos eos reddebant.

VERSVS 2.

Quamquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius.

QVÆSTIO

QVÆSTIO I.

Cur non baptizet Iesus?

§. 1. Tertulliani opinio est. I. de Baptismo. c. II. discipulos Christi Ioannis baptismo baptizasse: sed ne moueat quosdam, ait, quod non ipse tingebat. In quem enim tingueret: in penitentiam, quo ergo illi prae-cursorem? in peccatorum remissionem, quam verbo dabat: in semetipsum, quem humilitate calabat: in spiritum sanctum qui nondum à Patre descenderat: in Ecclesiam, quam nondum Apostoli struerant: itaque tingebant discipuli eius ut ministri, ut Ioannes ante prae-cursores eodem baptismo Ioannis, ne qui alio putet, quia nec existat alius nisi postea Christi, qui tunc utique à discipulis dari non poterat, itaque adimpleta nondum gloria Domini, nec instructa efficacia lauacri per passionem & resurrectionem: quia nec Mors nostra dissolui posset nisi Domini passione, nec vita restitui sine surrectione ipsius.

Chrysostramus & Ioannis & Christi baptismum ait fuisse expertem gratiae.

Vnde nouatoribus occasio data est, ut dicerent eundem fuisse, & Christi & Ioannis baptismum, quod tamen Tertullianus non dixit, sed eodem loco penitus contrarium ostendit, cum ait, Christi baptismum non nisi post mortem valuisse. Imo nec fuisse necessarium ad salutem, eo tempore consequendam.

§. 2. Rectius Augustinus tract. 13. & 15. & epist. 108. Cyrilli. lib. 2. vnum eundemque facit, est enim baptismus idem ille, de quo Nicodemus instituitur, quo renascimur ex aqua & Spiritu Sancto. Baptisma Ioannis necessarium ad salutem non fuit, nec eo baptizabantur infantes.

Lyranus ideo negat Ioannis baptismum fuisse, quod contentio inter discipulos orta non esset, si eundem baptismum Christus usurpasset; non aduertit ille, vel maxime ad homines nondum humilitatis spiritu subactos, irritandos valuisse, si Christus Ioannis baptismum ita vulgaret, ut non per se, sed discipulos administraret, quasi rudes piscatores, homines sine literis, atque adeo peccatores Ioanni exaquaret. Quod Leo habet Epist. 4. cap. 3. ad Episcopos Siciliae, id explicat Soares t. 3. d. 19. sect. 1. de quo eundem lege.

§. 3. Augustinus etiam q. 62. l. 83. qq. datum spiritum sanctum docet, & quidem per baptismum datum.

Caluinus lib. 4. inst. c. 15. §. 6. Apostolos baptismum penitentiae baptizasse, & verbo penitentiae regenerationem intelligit. Ita etiam Augustinum securus Bullingerus. Nam discipulis baptizantibus, ipsum arcano maiestatis adiutorio corda mundasse censet Augustinus. Sic Bulling. s. August. id paucis expediens, baptizabat, inquit, Dominus & non baptizabat. Baptizabat enim quia ipse mundabat: non baptizabat, quia non tingebat. Præbebant discipuli ministerium corporis, præbebat ipse adiutorium maiestatis. Ergo Iesus adhuc baptizabat, & quousque baptizandi sumus, Iesus baptizabat. securus homo accedat ad inferiorem ministrum: habet enim superiorem magistrum. &c.

Verum quomodo illi sententiam Augustini contempnant, alibi dicendum est.

§. 4. Chrysostr. & Theophylactus baptismum, quem Christo viuo discipuli contulerunt, ab eo qui post mortem eius datus est distinguit, neque enim per hunc gratiam esse datam, sed similem fuisse baptismum Ioannis, ut Ioan. 7. Necdum spiritus erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus. Verum hoc alij de visibili & solemniori missione Spiritus sancti interpretantur; Nam quos Christus recepit, illis iustitiam & gratiam contulit.

§. 5. Ad inuidiam concitandam perinde erat siue

ipse siue discipuli baptizarent, quamuis maioris auctoritatis erat alijs hoc munus delegare: ut D. Thomas. Et alij vere iudicant.

§. 6. Baptismus igitur Christi per sacerdotes administratus, non minus in precio habendus est, quam si Christus ipse baptizaret.

Inuidiam quocumque modo baptizaret fugere non potuit.

VERSUS 3.

Reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam.

QVÆSTIO I.

Cur deserit Iudæam?

Fugit, ne

§. 1. Cognouit se apud Phariseos delatum, cedit inuidiæ. Nec enim vi obfistere, nec alio modo declinare impetum voluit: ut nobis temeritatis fugienda, & temporibus cedendi documentum daret. Ita prudenter obseruat Theophylactus, duo nos doceri, ut parcamus inimicis, & in tentationem nos non conijciamus imprudenter.

§. 2. Notat etiam non transisse inuisibilem, ne phantasticum habere corpus videretur, ut Phantasio docit. Manichæi, Valentiniani, alij docent.

§. 3. Christus vero nec terrore, nec alio affectu fugam meditatus est aut officium deseruit, sed omnia sibi momenta agendi temperans, dedit nobis exemplum, ut ne temerariè in pericula ruamus. Præcipua vero causa fuit ut cessante Ioanne Evangelium totis viribus & palam publicaret, quod in Galilæa inchoandum Prophetiæ prædixerunt.

VERSUS 4.

Oportebat autem eum transire per Samariam.

QVÆSTIO I.

Que Samaria?

§. 1. Syrus habet, opus erat ei, ut veniens transiret super domum Samaritanorum, itaque addit: *דמיה, דמיה, דמיה*, venit, & pro Samaria ponit *בית שחמריא*, domus Samaritarum.

§. 2. Non est ipsa ciuitas, olim sedes regni, sed regio ipsa sic à prisca metropoli sortita nomen. Samaritani autem, Chaldaei, Assyrii, aliæque gentes, quæ Reg. 17. 26. 27. 28. adductæ sunt à Rege Salmanasar. Nunciatumque est Regi Assyriorum, & dictum: Gentes, quas transfulisti, & habitare fecisti, in ciuitatibus Samaria, ignorant legitimam Dei terram: & immisit in eos Dominus leones, & ecce interficiunt eos, eo quod ignorent ritum Dei terræ. Præcepit autem Rex Assyriorum, dicens: ducere illuc vnum de sacerdotibus, quos inde captiuos adduxisti, & vadat & habitet cum eis: & doceat eos legitimam Dei terram. Igitur cum venisset vnus de sacerdotibus his, qui captiuus ductus fuerant de Samaria, habitauit in Bethel, & docebat eos quomodo colerent Dominum. Verum ille Dei cultum impios colonos docuit, sed suam illi admiscuerunt idololatriam.

§. 3. Maiore eos odio Iudæi, quam gentes prosequantur. Nam hoc ipso, quod fratrum suorum Israelitarum terras violentè occupassent, graue & turpe sibi Iudæi existimabant, omnemque occasionem eos vexandi pellendique quærebant: Ad hoc etiam quotidianis Samaritanorum iniurijs, conuictijs, maximeque Religionis contemptu, cuius veritatem Samaritani sibi vendicabant, inflammabantur.

Quant-

Quamquam autem homines improbi religionem susque deque haberent, sacerdotibus tamen abominabiles erant, quod docerent, in isto monte, non Ierosolymis adorandum, quæ doctrina & falsa, & sacerdotibus auaricia occupatis grauiissima vita est, sua nimirum stipendia hostibus impendi. Diuersis igitur affectibus ducebantur, pios zelus sanctus inflammabat, cupidos, pecuniarum, victimarumque auersæ vrebant.

VERSUS 5.

Venit ergo in ciuitatem Samaria, qua dicitur Sichar: iuxta prædium, quod dedit Iacob Ioseph filio suo.

QUESTIO I.

Que Sichar?

Sichar est §. 1. Hieronymus, ceterique Sichem, seu Sichimã, qua & Sichimã plurali numero dicitur, esse consentiunt. Fuit regia Ieroboami 3. Reg. 11. 25. locus celeberrimus, de quo Gen. 12. 6. Syrus nisi in puncto erratum est, habet שִׁכְרִי Schechar pro Sichar. Hieron. in epitaphio Paulæ corruptum nomen putat, alij mutatum aiunt, constat Hieronymi ævo Neapolim vocatam: Abimelech olim deleuit, sed restaurata est.

Hieronymi de locis Hebr. verba sunt: *Sichem & Salem, qua latine & Græce Sichima vocata est ciuitas Iacob, nunc deserta est, ostenditur autem locus in suburbanis Neapoleos iuxta sepulchrum Ioseph, quam subuertit Abimelech, & seminauit in ea salem, sicut in libro Iudicum scriptum est.*

Andreas Masius in Ios. 10. Eusebius, inquit, diuersam esse putat hanc Sichem, (loquitur autem de hac fugitiuo duo Sichima) ab illa Dina stupro Ioseph sepulchro, alijque multis rebus nobilitatâ vrbe, quam posteritas dicit Neapolim, vulgo nunc Neapolim vocat: sed veteres Iudei in commentarijs scriptis Tamhuma, siue Telam Medana, Neapolim fuisse asyllum censent, idque ego esse credibilis opinor, cum de duabus Sichem nil certi proditum sacris literis esse videatur. Fuit quidem ut apparet, Sichem apud montem potius, quam super montem posita, sed satis fuisse puto, ut vrbs indicium monstraret visus facere posset.

Brochardus de diuisione terre sanctæ: Inter montes, *Fons Iacob* inquit, Bethel & Dan, sita est Vrbs Sichem, hodie Neapolis dicta, incredibili amenitate & delicijs abundans, non tamen munita. Nec enim munitio capax, ob idque incurSIONIBUS hostium obnoxia, hanc reedificauit Ieroboam, fuitque prima sedes regni eius à porta Sichem australi, quantum bis tacere possit arcus, est fons Iacob, super quem fatigatus ex itinere sedit Iesus Ioan. 4. Fons ipse effusus est in via, qua tendimus Hierusalem.

Samaria inter Ierosolymas, & Galilæam erat posita. Sichima ab Ierosolymis 1030. passus est apud Bullingerum.

§. 2. Mentionem eximia & singularis donationis habemus Genes. 33. 19. 48. 22. Ios. 24. 32. vbi res exposita est. Syrus vocat קִרְיַת גֵּבִי genbe Keritha tumulum agri. Verum hæc res ad citatum Genesis locum pertinet.

VERSVS 6.

Erat autem ibi fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedit supra fontem. Hora erat quasi sexta.

QUESTIO I.

Quis Fons Iacob?

§. 1. Fontis à Iacobo fossi in Genesi mentio non est: consentaneum tamen vero est, eum cum eoloci habitari, plures etiam puteos fodisse. Syrus appellat fontem aquarum Iacob, addit enim de suo דְּמַיִם demaim, aquarum, in siticalosa namque regione non facile aqua haberi, nisi diligenti seruatione, & fossionibus, potest.

QUESTIO II.

Cur fatigatus?

§. 1. *Am sexta hora, seu meridiana erat, postibus iter fecerat, ut autem verum se hominem, famem & sitim tolerando, licet iam fatigationis ærumnas lacerandi ostendebat. Quocirca etiam hoc loco Iren. hb. 3. c. 32. contra Marcionitas, Valentinianos, Manichæos, Christi humanitatem asserit. Syrus habet ex labore via מְנוּחָה מֵעֵבֶר men chanla.*

§. 2. Ariani ex eodem diuinitatem Domini oppugnabant. Ariani respondet Cyrillus: *Quid autem, ait, dicent Ariani: Fatigatus ex itinere sedit? Verum ergo virtutum omnium Dominum propter hac verba infirmum patitur: Laboremque itineris in ingenio patris filio accommodabit, ut passibilis iuxta vos inueniatur, qui pati minimo potest: An hac quidem tanquam impietate recusabit, & natura humana quam assumpsit atque corpori recte facientis hæc attribuerit? Nam quoniam in vnam personam diuinitas conuenient, ideo non in duos filios vnus scindatur, & omnia posse ut Deus dicitur. Cumque impassibilis sit, hominis tamen dolores sibi attribuit, quos non DEVS, sed ut homo perpeffus est. Cauemus igitur, ne quando artificio quodam ac acie mentis ad consequendam pietatem nobis maxime opus sit, tunc quasi rudes atque agrestes, rationem incarnationis, assumptionemque hominis longe abiciamus, & maiora quam ferre possumus onera humeris nostris imponamus. Si enim homo factus non esset, si ferri formam non accepisset, conturbati iure possetis quando seruire aliquid de ipso dicitur. Sin vero firmiter credimus, quia verbum caro factum est, & habitauit in nobis, cum ea dixisset, aut perpeffus fuisse dicitur, que nature nostre conueniunt, humanitati hæc eius attribuas. Non enim poteramus aliter verbum Dei hominem factum esse cognoscere, nisi & loquutus & perpeffus aliqui ut homo fuisset.*

QUESTIO III.

Cur ait sic sedisse?

§. 1. *Exigua controuersia, multæ interpretationes. Cur sic* Chrysofost. Euthym. sic ut casus tulit, seu huiusmodi: Alij, sic ut erat fatigatus, ut gestum fatigati hominis exprimat, quasi dicat: sedet ut fatigatus. Ita Caietan. Vincentius. Alij. Maldonatus causalem seu illatiam putat, ex Tuseul. 4. Sic tot simul virtutes continentia, grauitatis, iustitiæ defecerunt. Itaq; sensum esse venit fatigatus, & sic, sine ideo sedit.

§. 2. Irenæus hominem esse ex fame & fatigatione demonstrat: omittit vero particulam *ergo*: sic enim ait:

habere à me poscis qua sum mulier Samaritana; non enim contuntur Iudæi Samaritanis.

ait: & δὲ ἰσὺς κελοῖσιν ἐκ τῆς ἐδαμῶσις ἐυδὲστρο. Iesus vero fatigatus ex itinere sedebat. Syrus etiam omittit particulam ἴσως. Sed liberi ceteri conveniunt. Irenæus autem satis habuit dicere, fatigatum fuisse, ut hominem probaret.

QVÆSTIO III.

Quæ mulier Samaritana?

§.1. EK τῆς συμαείας, regione scilicet, non Vrbe Samariæ, sed Sichar, quæ ad Samariam pertinebat. Secretum sed iustum Dei iudicium, qui relictis tot magnis in Iudæa, Samariâ, Galileâ viris, totam Evangelij gratiam vili scorto impertit, & gentium omnium conditionem, & suam in eas misericordiam, in salute vnius mulierculæ ob signat. Documentum insigne, quomodo nos misericordia Domini præueniat, & nihil tale cogitantes gratia vocantis anticipet.

QVÆSTIO IV.

An serio petierit aquam Christus?

§.1. V Erfu octavo, ait, discipulos abiisse, additâ particulâ enim, quærunt, cuius rei causam reddat? Non videtur alia, quam ideo ipsum petiisse à muliere, quia discipuli aberant, qui vel petere, vel haurire poterant, si præsentis essent. Syrus verit: da mihi aquam bibendam, eam Μαῖα Maia, hic quoque addit. Deinde venisse eam dicit, ad implendum, vas scilicet.

§.2. Vere sitisse non est vllum dubium, cum forte æstus esset fatigatusq; esset, ex itinere: quamvis de tempore quæstio esse possit.

§.3. Hæc facta sunt discipulis absentibus, ut sibi cibos emerent. Syrus enim addit Λεβων, sibi. Quæ ex re Brentius occasione accepit sanctissimum Franciscanorum ordinem calumniandi: ait enim memam hypocritam esse, non attingere pecuniam, cum Apostoli habuerint: nec institutum monachorum sanctius sit quam Apostolorum.

Mira mentis perversitas in culpandâ innocentem vitam. Quid enim alienæ mentis feruor hæreticus non diceret, contra eos, si malis artibus opes congererent, qui ferre non potest diuitiarum contemptores? Non illi quidem sanctiores se Apostolis existimant, imitari tamen Christum desiderant, quem attigisse pecuniam non legimus, nisi fortè cum ostendetur nummus, quem si attigit, mysterij, non emptio nis causa factum est. Sed neq; Apostolos attigisse pecuniam, nisi Iudam, scriptura dicit, nisi cum staterem soluerit Petrus. Nihil autem illi asserendum docent, quod in scripturâ non est. Esse verò hypocritam suspicari ille non debet, cum toti mundo constet, eos omnium rerum Dominio exutos, summâ in paupertate, victus vestitusq; vilitate, nuditate, fame etiam sitiq; & frigore vitam ducere; multos verò esse inter eos, qui luculentis patrimonij præbendisq; pro gloria Domini relictis, contemptibiles in domo Dei viuere voluerunt. Non mirum autem tam esse multos pauperatis voluntariæ sectatores in Ecclesiâ, cum tanta præmia Deus promiserit, cum multi pro gloria terrena opes abiecerint. Non quærunt Franciscani gloriam ex paupertate terrenam, cum sciant eam per opes, non indigentiam, quærî. Nec se extollunt, cum sciant multos pro gloria hominum, aut patria terrena fecisse, quod ipsi faciunt pro æterna: & hunc in modum cum August. l. 3. de ciu. c. 18. ratiocinantur.

VERSVS 9.

Dicit ergo egi mulier illa Samaritana: Quomodo tu, Iudæus cum sis Adami Conzen in Euang. Tom. II.

QVÆSTIO I.

Quomodo intelligendum, quod non conserentur Iudæi Samaritanis?

§.1. O γὰρ συγγενῆς: Non contuntur. Apud Polybium συγγενῆς est, commodato petere, vna cum alio vii. Hoc loco est, commercio, consuetudine, amicitia vti, mutuo officia benevolentie exhibendo, iuuando. Syrus valdè intelligenter Μεθιχασβεχιν, non esse familiares, non aptos, aut accommodatos esse Samaritanis. Act. 27. De Centurione dicitur οὐδὲν εὐσεβῶς τῶν Ἰουδαίων. Iulus humaniter Paulum tractabat. Syriace Et. haschach significat idem Verbum vti: quali, Iudæos non prætere se commodos, viles, aut vllâ in te officiosos erga Samaritanos.

Causa cur mutuo commercio abstinerent, odium erat, de quo dixi. Superant tamen & aliæ, quod vererentur Iudæi, ne sensim in mores alienigenarum migrarent. Ideo fœdera gentium illis verita fuerant. Deut. 7. 2. Sed gentium Chananæorum, quas delere iubebantur. Samaritani ex illis non erant; veruntamen ex illis par periculum peruersionis expectandum erat: ideo pari cura vitabant. Itaq; mulier contemni suam gentem à Iudæis non ignara, quasi quadam vltione se solatur, non debere petere à se Iudæum.

§.2. Christus autem legem de communicatione cum Samaritanis non violauit. Non enim veritum erat in necessitate à Samaritano petere auxilium, aut ea quorum indigebat vsus. A colloquijs quidem & commercio non profus abstinebant, communiatamen mensa non viebantur. Contaminati enim se Iudæi illis contiujs existimabant, ita Act. 11. 3. Gal. 2. 12. mitantur Christiani ex Iudæis Apostolos cum gentibus ad fidem conuersis edere & bibere. Nam eos immundos putabant, vasa etiam omnia eorum immunda. Cum enim facile ex contactu hominis, vel rei immunda redderentur immunda, nec mundare ethnici curarent, hinc omnia immunda ducebant. Ex lingua autem & cultu Iudæum agnoscebant.

§.3. Mulier suæ eum religionis admonet. Quomodo tu, Iudæus cum sis, ab immunda muliere, ex immunda hydra potum flagitas, an tibi sitis memoriam legis excussit?

In ipsum culpam reijcit, quod non contantur. Neque enim vicissim Samaritani Iudæos fugiebant: sed potius exagitabant. De Samaritanorum erroribus Hieronymus contra Luciferianos.

§.4. Erasmus interpretem nostrum reprehendit, dicentem conti. Beza Erasmus sequitur: Vulgata, ait, Contuntur, quod vocabulum planè est barbarum & obscurum. Erasmus, commercium habent, recedens à Græcis vbi minime necesse est. Nam Vendi verbum simili profus significatione vsurpant Latini, vt velex illo Ciceronis loco apparet, Sextum, inquis, Alphenum propinquum nostrum, quo iste vtebatur plurimum.

Mihi semper temerarium visum est, & ambitiosum, Verbum aliquod reijcere, velut barbarum, cum interpretes noster antiquus tanquam suis temporibus vsitato vti potuerit, certè apud Augustinum sic legitur, ille tamen vt Latinæ linguæ ignarus haberi non debet, nec mihi placet, quod maluit simplex Vti, pro composito Conti, substituere. Nam eadem audacia Euangelistam corrigere poterant, qui dixit συγγενῆς

Couti quid sit.

Fœdera gentium prohibita Iudæis.

Amicitia cum Iudæis & Samaritanis.

Couti.

contuntur, non *χρησται* vtuntur. Nec barbarum censendum, si vel noster noto & consueto vsus est, vel ad Graecum exprimentum inuenit.

Maioris momenti alterum videtur. *Forssan* enim dubitantis est, Christus verò non dubitauit. Sed respond. Particula *ἄν* modi potentialis est, perinde enim est, ac si dicat, petere potuisses. De qua re alibi dixi.

VERSUS 10.

Respondit Iesus & dixit ei: si scires donum Dei, & quis est qui dicit tibi. Da mihi bibere tu forssan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.

QUESTIO I.

Quae aqua viua: & donum Dei?

§.1. **D**ONUM Dei Chryf. Theoph. generaliter de omni bono quod procedit à patre luminum interpretantur. Alij pressius de Messia, plerique adhuc pressius de praesenti occasione colloqui, quod verissimum est; nam adiungit: *Et quis est, qui dicit tibi, da mihi bibere.* Hoc est, si Messiam praesentem tibi missum definito Dei consilio, ac tantum donum in te colatum nosles, peteres ab eo aquam viuam. Anagoge insigni eam ad spiritualia sensum educit. Aug. tract. 15. in Ioan. aquam viuam de gratia interpretatur; sic ait: *Si scires, inquit, donum Dei. Donum Dei est Spiritus sanctus. Sed adhuc mulieri rectè loquitur, & paulatim mirat in cor. Fortassis iam docet. Quid enim ista hortatione suauis & benignius? Si scires donum Dei, & scires quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu peteres, & daret tibi aquam viuam. Huc vsq; suspendit. Viua aqua dicitur vulgo illa quae de fonte exit. Illa enim quae colligitur de pluuiâ in lacunas aut cisternas, aqua viua non dicitur. Et si de fonte manauerit, & in loco aliquo collecta steterit, nec ad se illud vnde manabat admiserit, sed interrupto meatu, tanquam à fonte ramis separata fuerit: non dicitur aqua viua. Sed illa aqua, viua dicitur, quae manans ex ipso. Talis aqua erat in illo fonte. Quid ergo promittebas quod petebat? Tu enim mulier suspensa ait, Domine, neq; in quo haurias habes, & puteus altus est. Videte quomodo intellexerit aquam viuam, aquam scilicet, quae erat in illo fonte. Tu mihi vis dare aquam viuam, & ego sero vnde hauriam, & tu non fers. Aqua viua hic est, quomodo mihi daturus es: Aliud intelligens & carnaliter sapiens quodammodo pulsabat, vt aperiat magister quod clausum est. Pulsabat ignorantia, non studio: ad huc miseranda, nondum instruenta.*

Aqua gratia Baptismus.

§. 2. Aqua viua etiam Irenæo l. 3. c. 9. est Spiritus sancti gratia, ita enim interpretatur, & ita Chryf. Basil. in Pl. 45. Ammon. Euthym. doctrinam Euangelij vocant. Cyprian. Aug. Sermon. de temp. 29. baptismum interpretantur. Mihi ea placet sententia quae omnes iungit: Nam Spiritus sanctus, Christus ipse, omnia eius dona gratiae, sacramento aqua viua & viuificante significantur, & aqua baptismi materialis Symbolum est aquae viuificantis. Aqua enim viua est, quid quid promisit, & dedit Deus. Video Bezam ita vocare caritatem Dei in nos effusam, quod si de gratiae donis intelligi, rectè omnino sentit. Alioqui Deus fons est, vnde aqua illa scaturit.

Aquam igitur vocat gratiam regenerantem & vegetantem, sine illa enim aridi prostrus & exsiccatus sumus, vt nullus boni operis viror enasci possit.

§. 3. Amat Spiritus sanctus rerum humanarum in tradenda doctrinâ similitudines. Itaque Spiritus sanctus gratiam & dona aquis comparat. Aquam rebus humanis vtilissimam, & maxime necessariam esse constat, itaque & Pindarus cum vellet Ludorum di-

gnitatem & magnificentiam ostendere, aquae comparatione vtitur.

Ἀριστοῦ ὁδοῦ ὕδατος.
Optima quidem aqua.

Ex aqua enim omnia producta aiunt, ita Thales, Xenophanes, Plato, Homerus, Nemesius l. 2. de phyl. c. 1. Cum igitur aqua tanti sit, voluit Spiritus vitam Spiritalem, vegetationemq; aquae assimilari. Necessaria est aqua, sed igni & aqua magis necessarius amicus, vt Plat. l. de differ. amici & adul. & Aristot. l. 5. ethic. & Cic. in Laelio.

Aquam illam elementarem & liquentem veteres etsi vtilissimam fatebantur. *Veni vtilissima rerum hic aqua,* inquit Hor. l. 2. serm. fat. 5. Deum tamen facere, Deum in qua *ἔοικέν ἄνθρωπος*; nam ita Plato appellat, vendi facilem. Hinc Doridem nympharum matrem, quasi *ἰσοδόν* donum dixerit, Seneca l. 4. natur. c. 2. Aegyptios pro Deâ coluisse, idem de Persis testatur, Laetius, Strabo, Vitruuus. Causam reddit Proclus, quod aqua alimentum, fomentum, augmentum cæteris naturis praestet. Sed ablit, vt donum Dei pro Deo colamus, aut adoremus. Nos id teneamus, hoc esse Spiritum gratiae in cordibus fidelium, quod est aqua mundo.

VERSUS 12.

Dicit ei mulier: Domine neq; in quo haurias habes & puteus altus est, vnde ergo habes aquam viuam? Nunquid tu maior es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum & ipse ex eo bibit & filij eius & pecora eius.

QUESTIO I.

Cur Iacob vocet Patrem suum?

§.1. **N**ON posse Christum aquam viuam dare mulier probare aggreditur. Nec enim ex puteo, cum non habeat quo hauriat, & ille altus sit: *Neq; in quo haurias habes,* Syrus exprimit *אין באר* *daula*, non est tibi situla. Nec alunde, cum enim Iacob eum fodere, ipse & filij ex eo biberint & pecora, non potest subito alij fodere, nisi maior illo sit. Nam tanquam certum statuit, Christum non diciturum se Iacobo maiore esse, *ἡ ἐξ ὕδατος* noster vocat pecora. Syrus *בשר* oues eius. At Graeca dictio ad omnia animalia domestica pertinet.

§. 2. Patrem Iacobum appellat, quia eius se religio-nem amplecti profitebantur: à Sacerdotibus n. Leuiticis instituti fuerunt, sed integrè fidem non tenuerunt.

§. 3. Chryf. Euthym. Theoph. ideo vocare patrem, quod Iudæis misti pro Iudæis sese gererent, & eodem genere gloria erant, quamuis Chaldaei essent, & quidè ex saepe vulgi, tales n. ferè solent in Colonias deduci.

§. 4. Crediderim eos initio Israelitarum gentem & nomen exosos, vt solent victores aspernare victor. Deinde cum à Sacerdote Leuitico erudirentur, quosdam eorum verè Deum colere cepisse, & alios parnis edomitos Deum Israëlitis magni fecisse, cum Iudæis etiam connubia miscuisse, Israelitas captiuas vel vxores duxisse, vel pro pellicibus habuisse. Praesertim cum forma essent, quam Assyria, venustiore, & hominibus voluptarijs hæc vna esset illecebra vxorem ducendi. Addo etiam multos Israelitarum profugos, qui Salmanasarum manus effugerant, sensum rediisse, seq; iunxisse, vt cum misti essent, omnes Iacob u patrem suum appellarent. Itaq; consuetudine valdè vilitatè & ridiculâ, ad gentem aliquam, cuius vetus esset memoria originè referebant. Sic Romani sunt Tronigenae, & nunc quoq; scriptores non desunt, qui nobilium &

ADAMI
112
+ Euang.
C. VI
11

principum stemmata ad Pyramidas usque deducant, malim ipsos qui talium adulationum patientes sunt, Spiritus gratiæ ad Deum trahat. Vbi vera est nobilitas, non est regenerationis, ut filij Dei non nentur & hinc. Satis nobilitas est, quem mansione sua dignati sunt Pater, & Filius, & Spiritus sanctus.

§. 5. Calvinus occasione Samaritanis nobis calumniam impingit: Notandum, inquit, etiam quod Samaritani falso gloriabantur, se progeniem esse sanctorum Patrum. Ita hodie Papiste, cum spurij sint, & semen adulterinum, plusquam superbe iactant Patres, ac legitimum Deo filijs insultant. Etiam si ex Jacob secundum carnem orti fuissent Samaritani, quia tamen profus erant degeneres, & à verâ pietate alieni, propterea fuisset hæc gloriatio. Nunc quum Cutibæ sint origine, vel scilicet ex profanus gentibus collecti, non tamen sancti Patriarchæ falso nomen obendere desinunt, verum id sine profectu. Ita scilicet omnibus accedere necesse est, qui perperam in luce hominum exultant, ut Dei luce priventur, nec quicquam societatis habeant cum sanctis patribus, quorum virulo sunt abusi.

Respond. Nullis nos Dei filijs insultare, eos & viuos & defunctos honore prosequimur. Eos qui se tales iactant, quando conuertente non possunt, vitandos docemus. Legitimos filios eos agnoscimus, qui eadem matris Ecclesiâ nati sunt. Qui patriam, sacra religionemque tuentur. Spurijs qui ab eâ recesserunt. Legitimos esse illos docemus, quos testameta patrum, & possessio religionis tales esse probat. Nobis porro patrum scripta, & Ecclesiarum possessiones, adeoque orbis testimonium ius filiorum addit.

VERSUS 14.

Sed aqua quam ego dabo ei fiet in eo fons aque salientis in vitam æternam.

QUESTIO I.

Qualis aqua qualem Christus daturum promittit?

Non continuo respondet Iacobo se memorem esse. Itâ enim professione mulierem præiudicio occupatam plane alienarat, sed non à inuitatâ pollicitatione mulierem excitat, ut ad fidem idoneam redeat.

Athanasius de Incarn. apud patrem ait filium esse fontem Spiritus sancti.

Greg. Nissen. hom. 9. in cantic. aquam viuam vocat diuinam naturam. Cum ergo ait diuina natura vbiq; intelligatur per aquam viuam, hic verum scriptura testimonium statuit sponsam esse puteum aquæ viuæ, qui cum impetu se tur ex Libano. Hoc autem est omnium maximè admirabile. Nam cum omnes putei aquam simul habeant consistentem, sola sponsa aquam in se habet permeantem, ad eam vsque profundum habeat. sicut v. r. perennem motionem.

Cyprian. Ep. 62. ad Cæciliam de Baptismo interpretatur, quem probat non iterari ex hoc loco: Quo & v. 9. inquit, baptisma salutaris aquæ significatur, quod semel saluati sumus nec rursus iteratur: ceterum calix Domini in Ecclesiâ semper & fitur & bibitur.

Imitatus Tertullian. de Baptis. Augustinus causam reddit contra Epist. Pam. c. 23. quod Baptismus characterem aliquem imprimat indelebilem.

§. 2. Aquæ prima dos, ut qui eam biberit, non sitat iterum. A tera prioris causa, fons aquæ salientis in vitam æternam. Nam si quis bibendo id consequatur, ut in eo fons saliens scaturiat, sicire amplius non poterit.

Aqua igitur spiritalis & fides, spes, caritas, gratia Dei, quæ æterna sunt, animamque saliant, ut qui semel

Adami Conzen in Euang. Tom. II.

ei conbiberit, donante Christo, non egeat repetitione bibendi. Et quamuis aliqui aquam illam in proprio torum veneno euomant, ideoque iterum peritiam ducunt, bibant que, natura nihilominus aquæ constans & æterna est: neque enim stomacho consumitur, nec calore diffunditur, nec per sudores extruditur. Augetur tamen fons ille in animo bibentis, & bonorum operum meritis quotidie incrementum; non tamen sic dicitur, quod externo non egeat ad salutem auxilio, sed animo conceptum habeat fontem, qui adiutorio Dei assilientis saliat in vitam æternam. Quod Eccles. c. 24. 29. dicitur. Qui bibunt me adhuc situnt, de amore sapientiæ intelligitur, qui illâ gustatâ crescit magis magisque. At qui hanc aquam haurit, etsi augmen eam desiderat, eo que modo sitire dicitur, non tamen aliâ indiget, aut iterum Spiritum accipit.

§. 3. In vitam æternam, in ipsos usque cælos, grandis igitur, & large scaturiginis fons, qui tam altè impudus ac vnus ei acularur aquas.

Fontem aquæ salientis in vitam æternam pollicetur, nam quales erant cisternæ dissipatæ λάρκοι συνισεµένων, quos fodiebant Iudæi, & magis Samaritani: Erant enim ritus ceremoniarumque; profus inutiles, quæ per cisternas intelligebantur, ut docet R. Jonathan, & illi consentiunt Hebræi. S. Iustinus dialogo contra Tryphonem, vocat baptismum Christi fontem viuum, Lotiones traditionis Pharisæicæ, cisternas dissipatas: Διὰ τὴν διωκτικὴν δόξιν τῆς ἑβραϊκῆς ζωῆς πηγῆς πῶν, ἀλλὰ δὸν τῶν συντεταγµένων λάρκων, ἡ ὕδωρ μὴ δυναµένων σωτέρεον, ὡς ἡ γραφὴ λέγει. εἰσὶ δὲ λάρκοι συντεταγµένοι, ἡ ὕδωρ μὴ σωτέρες, ἔς ὧν ἔξω ὑμῖν οἱ διδάσκαλοι ὑµῶν αὐτῶν, ὡς καὶ ἡ γραφὴ διαρρήδην λέγει, διδάσκατοι διδάσκαλοι, εἰς αἰµατέ ανθρωπων. Eos non posse ex fonte vino bibere, sed ex dissipatis cisternis, & aquam continere non valentibus aquari. Cisternas enim hæc esse quas illi foderunt ipsi Rabbini & magistri eorum, pro ut aperto verbum scriptura dicit, doctores doctrinas, mandata hominum.

§. 4. Gratia diuinæ efficaciter operatis vim, dignitatemque ostendit. Τὸ ὕδωρ aqua illa fit fons aquæ salientis in vitam æternam: ut etiam Calvinus interpretatur. & ante Calvinum Bulling. Zuinglianus. Profert, inquit, fides ac Spiritus Christi fructus se dignissimos, studio puelic: pietatis, & opera iustitia, innocentiæ & charitatis, quæ exprimitur tam dictâ quam factis, quicunque Christum rectè imbiberunt. De fructibus fidei & Spiritus alibi copiosius est dictum. Hos uetus non temerè appellat fontes aquæ salientis in vitam æternam. Nam Christus qui verus est fons aquæ viuæ, per fidem habitat in cordibus fidelium, & animas vegetat, palmis sibi insertos, siue eos quos inhabitat, & in quorum animis viuis, ut viuos profundant lacus, viuos bonorum operum, proximos refrigerantes, & honestare omnes sanctos resistentes, in primis autem glorificantes Deum sanctificationum. Saliant isti fontes tandem etiam in vitam æternam. Posteaquam enim sancti in presenti seculo satis fuerint decorati virtutibus, satisque glorificauerunt Deum, refrigeraueruntque proximos, migant ex hoc seculo ad Christum salientes euolantesque virtute Spiritus & fidei in dexteram patris.

Vbi igitur immanis illa & portentosa hæresis blasphematiæ Christi, & donorum cælestium contemptrix, quæ omnia etiam piorum opera, quamuis bene facta, docet esse crimina mortalia. An aqua illa saliens in vitam æternam, est opus dignum morte æterna. An ideo fons perennis, ut non nisi morte digna operetur. Siue enim fons est gratia & dona animæ infusa, siue Christus ipse, certè fons ille non operatur, ea quæ natura sunt morte digna: Anima est corporis vegetatrix, vitæ fons & principium, ideoque opera eius vitalia sunt; stultissime philosopharetur, si quispiam actiones vitales, ut Intelligere, Velle, Meminisse, Sentire,

Perennis aqua.

Fructus ex fontis.

tite, mortui hominis ac cadaveris effectus indicaret; ita etiam Dei beneficentia ingratus est, qui fontis illius scaturiginem viuificā, in caelos penetrantem mortuas aquas & venenatas, amaritudine peccati letiferas esse fingit. Verum ē contrariio gratiæ energiam, vigorem, impetumque, motu fontium ex alto per terras labentium, deinde altè salientium, erumpentis pulcherrimè à anagoge sub oculos ponit. Quanto enim aqua ex altiore descendit, in scaturiginem delabitur, eo altius, & maiore impetu ascendit.

Gratia permanens.

§. 5. Ex perennitate fontis, Scholastici donum permanentem in nobis esse tradunt, quo iustificemur ita Bellarm. l. 1. de gratiā & lib. arbit. c. 4. Fons iste, ait, Spiritus sanctus est, per gratiam inhabitans, siue gratiā à Spiritu sancto inhabitante diffusa; vt colligitur tum ex c. 7. iohannis, vbi cum Dominus dixisset: Qui credit in me, sicut dicit scriptura. Flumina de ventre eius fluunt aqua viua: subiunxit Euangelista: Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: tum ex Paulis, qui hac loca communiter exponunt de Spiritu sancto, siue de gratia eius viuificante: hoc enim duo in idem recidunt, cum Spiritus sanctus non inhabitet, nisi per effectum aliquem creatum, id est, per gratiam & caritatem. neq. caritas & gratia sine Spiritu sancto inhabitante esse possit.

Potius dubitari non potest, quin per fontem intelligatur aliquid permanentem, ac fixum, ac per hoc significetur, gratia inherens animæ per modum habitus permanentis, vnde fluunt riuus bonorum operum, qui saluant in vitam æternam, aqua enim tam altè ascendit, quam est altus locus, vnde descendit: & quoniam fons iste de caelo descendit, ideo aqua eius ad caelum vsque perueniunt, hoc est, merentur opera iusta regnum caeleste, quoniam ex gratia caelesti & diuina proueniunt.

Objicit Parens. Nemo, inquit, non videt esse quatuor terminos ex quatuor fontibus: & nihil sequi mutato genere predicati nisi proprio in figuratum. Maior de fonte proprie dicto est vera: assumptio de fonte metaphorico loquitur: & est falsa. Vt maximè enim daretur, fontem aqua viua esse gratiam Spiritus inhabitantem, falsum tamen est esse gratiam gratum facientem. Necessè enim est, nos prius (saltem naturæ ordine) Deo fieri gratos seu reconciliari in Christo, quam fons aquæ v. ue. in nobis scaturiat. Vocat autem Christus fontem aqua salientis &c. metaphorice tum charismata miraculosa Spiritus sancti Apostoli & fidelibus alijs collata, tum perennem consolationem ex πλεροφορία & sensu beneuolentiæ Dei, qua fideles sitim gratia Dei restinguunt, ab æstu ira Dei rescillantur. Quoddam aquas salientes in vitam æternam Bellarm. trahit ad bona opera regnum caeleste merentia, est impia scriptura deprauatio. Is enim verbis promittitur fidelibus perseverantia in fide & consolatione verâ, quæ vsq. in vitam æternam durabit.

Respondeo. Malè fide argumentum Bellarmini ab aduersario citari, pessime vero responderi. Argumentum tale fingit. Fons est quiddam permanentem fixum. Fons ille est gratia Spiritus, gratia gratum faciens, permanentem: Ergo gratia gratum faciens est quid permanentem fixum. Ideo verò Bellarmini verba deprauat; vt cauillari de homonymiâ vocis possit. Bellarminus per fontem intelligi aliquid permanentem. Sic ergo argumentum concinnandum est. Per fontem proprie dictum perpetuò scaturire intelligitur aliquid permanentem ac fixum; at per fontem de quo Christus loquitur, significatur gratia Spiritus sancti; Est ergo aliquid permanentem. Nam vis collationis est in æternitate fontis & gratiæ. Mulieri enim aqua promittebatur, quâ potâ non sitiret amplius, causam autem perpetuæ scaturiginis reddidit, quia fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

Cauillari autem illum constat. Nam reuera con-

cedit fontem esse gratiam. Vt, ait, maximè enim datur, fontem aquæ viua esse gratiam Spiritus inhabitantem, falsum tamen est esse gratiam gratum facientem. Necessè enim est, nos prius (saltem naturæ ordine) Deo fieri gratos seu reconciliari in Christo, quam fons aquæ viua in nobis scaturiat.

Cur verò non potest gratia gratum faciens esse nonne hoc ipso quod datur facit gratos?

§. 6. Quod verò ad πλεροφορία refert scaturiginem fontis in vitam æternam, in gratiam Spiritus sancti, blasphemus est. Aqua enim salientes in vitam æternam significarent impiam inactionem, qua scirent nulla peccata sibi imputari; vt si mulier illa alios sex viros adficeret, quorum neuter esset eius vir, crederet tamen nihil horum impitari, quis non diceret, eam ludibrio Christum & gratiam illius habere. Si enim Dauidi inherebat gratia & iustitia, cum adulteraretur, & occideret, cur non & huic mulieri?

§. 7. Porro aquas salientis in vitam æternam esse bona opera, non est impium. Ex fonte enim gratia procedunt, & exiliunt in vitam æternam. Chry. Aqua, inquit, solum aquæ & ignis nomine operationes designat. Spiritus, inquit, sancti gratiam, nunc ignem, nunc aquam scriptura appellat, vt non substantia, sed operationis has intelligentias esse demonstrat. Non enim Spiritus ex differentibus constat substantijs, cum inuisibilis & inueneris sit.

Pulcherrimum Cyrilli locum catech. 16. huc adscribere visum est. Ἀλλὰ τὸ ὕδωρ, ὃ δόσω αὐτὰ, γίνεσθαι ἐν αὐτῷ πηγῇ ὕδατος ἀλλοτρίου ἐς τὸ αὐτὸν. καὶ ἡρότερον ὕδωρ ζῶν καὶ ἀλλοτρίον ἀλλοτρίου ἐστὶ τὸ πνεῦμα ἁγίου, καὶ ἀλλοτρίον τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶν ἐκ τῶν ἀπαιτητῶν ἐπειδὴ χριστιανῶν, καὶ ζῶσαν ἐστὶ τὸ ὕδωρ, ἐπειδὴ ἐστὶ ἐργῶν κατέχευται τῶν ὁμωρῶν ὕδατος. ἐκαστὴ μονοειδὴς μὲν κατέχευται, πλειοειδὴς δὲ ἐνεργεῖ, μία ἰσὴ γὰρ πηγὴ ὅλων παρέδωκεν ἐπεροδοῖαι, καὶ αὐτὸς ὅντως κατέχευται ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ. καὶ γίνεται, ἡ δὲ ἰσὴ, ἐκ κερῶν, ἐκ τῶν δὲ ἐκ τῶν ῥόδων. πορφυρεῖ δὲ ἐκ τοῦ καὶ ὑακίνθοις, καὶ ἀλάφου, καὶ πικρίας ἐκαστὴς καὶ ἐκ τῶν φθίνων, καὶ ἀλλοτρίου, καὶ ἐκ τῶν πικρῶν μονοειδὴς ἄν, καὶ ἐκ ἀνθρώπων αὐτὸς ἐαυτοῦ. ἢ ἢ μετὰ τὸν ἑαυτοῦ ὅντως ἀλλοτρίου καὶ ἀλλοτρίου κατέχευται, ἀλλὰ τῆ τῶν ἑαυτοῦ δεχομένων κατασβεθῆ συμπεριφέρει μὲν ἐκαστὸ τὸ πνεῦμα γίνεται. ἔτω καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἄγιον, ἐν ᾧ καὶ μονοειδὴς καὶ ἀδαιμονεῖται ἐκαστὸ διὰ τοῦ πνεῦματος καὶ τῶν βέλων, καὶ ἄσπερον ἰσὴ ἡρενέλλον ὕδατι κενωμένην, βλαστῆς ἐκδηλώσιν. ἔτω καὶ ἡ ἐν ἀμαρτωλοῖς ψυχῇ ἀπὸ μετάνοιας ἀγίου πνεύματος κατὰ τὴν εἶσιν, βότρεως ἐκφέρει διηγουσῆς, μετάνοιας δὲ ὅν, πολλὰς νεύματα δεῖ καὶ ἐν ὀνόματι χριστοῦ ἰσὴ ἀρετῆς ἐνεργεῖ. ἴσος μὲν γὰρ σωτηριεργεῖται γλωσσῶν πνεῦμα σοφίαν, ἀλλὰ φωνῆζει τὴν ψυχὴν ἐν ἀσφητῆρα, ἀλλὰ δὲ δίδωσιν διὰ τὸ ἀπελάσαι δαιμονίας, ἀλλὰ δὲ δίδωσιν ἐργουμένην ὅσας ἰσὴς γροφῆας, ἀλλὰ τῶν σωφροσυνῶν ἐνεργεῖ. ἀλλὰ δίδωσκει τὰ πνεῦμα ἐνεργουμένης, ἀλλὰ δίδωσκει νηστειῶν καὶ ασκεῖν, ἀλλὰ δίδωσκει κατὰ φρονεῖν τῶν ἐσώματων, πνευματικῶν, ἀλλὰ ἐτοιμάζει πνεῦμα μαρτύριον, ἀλλὰ ἐν αἰσίοις. Sed aqua, quam ego dico ipsi, est fons in ipso aquæ viuenti, salientis in vitam æternam. Nouum aqua genus, quæ viuens & salit: salit autem tantum in dignos. Quæ dicitur: nunquid spiritalem gratiam, aquam nominauit? Quandoquidem per aquam omnium est consistentia: quandoquidem herba, &

ADAMI
112
+ Euangl
C.V.
11

animantia sunt ex aqua: quod aqua est causa auri, quod de caelo descendit imbrum aqua: quoniam cum ipsa quidem vna in specie descendit, multas autem species efficit. Nam & paradysum totum fons vnus irrigat, & vna pluuia in vniuersum descendit mundum, qui alba quidem sit in spinis rubra autem in rosis, purpurea vero in hyacinthis, ac in diuersis speciebus diuersa, & in omnibus sit omnia: cum ipsa nihilominus eadem, eisdemque sit speciei. Neg enim seipsum transmutans pluuia, alia & alia descendit, sed cuiusque natura se ab inuicem, illi sit incrementum. Sic & Spiritus sanctus, cum sit vnus & idem, & non diuisibilis, vnicuique diuidit gratiam prout vult. Et quemadmodum aridum lignum aqua participans, flores emittit: sic & anima peccatrix, per penitentiam Spiritu sancto digna redditur, iustitia & caritas prognerat. Et cum ipsa sit vniformis, multas natu Dei, & in nomine Christi virtutes operatur. Nam alterius quidem lingue sese accommodat ad sapientiam: alterius autem animam illuminat in prophetia. Alij datur potestas eijendi demones, alij vero datur facultas interpretandi scripturas diuinas: alius temperantiam corroborat: alium instituit ad eleemosinam: alium docet ieiunare, & exerceri ad pietatem, ad res corporeas contemnere: alium preparat ad martyrium: atque sic alia in alijs operatur.

Qua ex re appareat, quam imprope Pareus vocet scripturam deprauationem, cum sit vera & veterum interpretatio.

§. 8. De perseverantia pluribus agit Bellarminus lib. 3. cap. 15. de iustificatione. Fontem fatetur æternum esse natura sua, sed posse tamen siccatu & obstrui, sicut siccatu est in Galatis, cap. 5. à gratia excidisse.

Obijcit Pareus, Verum est, ait, manente gratia Dei, fideles non siccantur inquam. Sed hoc non totum est, quod vult Christus. Bibentibus ex aqua suapromittit, quod non siccantur in æternum. At fideles, quales, non obstantibus infirmitatibus, perpetuo bibunt ex aqua Christi, hoc est, vegetantur Spiritu Dei, ne in astu tentationum siccantur, deficiant. Hoc enim est, quod hic Christus promittit. Ergo fons ille vitæ nunquam penitus in eis excipitur & obstruitur: licet absolute, si infirmitate eorum species, excipari & obstrui possit. De Galatis responsum est cap. precedente. Nec omnes fuerunt vere fideles: nec comminatio est categorica (vt Bellarmin. fingit) sed conditionalis: si circumdamin: & vltis iustificari operibus: tunc euacuati erunt à Christo. Inde sic pro nostra veritate: in quibus fons vitæ nunquam penitus excipitur, in ijs fides nunquam penitus emoritur. In vere fidelibus fons vitæ nunquam excipitur penitus, iuxta promissionem seruatoris. Ergo fides eorum nunquam penitus emoritur.

Respondeo. Vniuersam obiectionem in eo versari, vt probet, fideles non deficere. An fideles & iusti, quales sunt, semper bibant ex Christo, non est controgessum; sed an fideles aliquando bibere desinant, & fontem obstruant. Hoc nos asserimus exemplo Galatarum, qui Gratia non excidissent, si nunquam in ea stetitissent.

Non dicitur aruisse fons, vbi nunquam scaturiuit. Christus igitur fontem dedit æternum, vel omnia seculorum manatyrum, nisi venas eius voluntaria malitia incidat aut obstruat. Sunt enim eiusmodi promissiones hypotheticæ, liberamque cooperationem requirunt. Hinc enim hoc solum consequitur posse perseverare sanctos, non omnes reipsa perseveraturos: vt qui fonti assidet, possit bibere, posse tamen & non bibere, quemadmodum ea fuit obstinatio moriendi, vt inter ferula se inedia conficerent. Quid mirum igitur, si ille cui adest gratia, eius contemptu se primare possit? Si militi demantur arma, nulli telo perua, ille vero sit ἐξοπλισμένος & ἀνετοπίκτος, si armaturam abiciat, ordines deserat, iam sua culpa in prædam erit. Data sunt arma ad pugnam, ille inermis vulneri dat locum. Optime monuit Petrus Bertius dum adhuc in via esset ad fidem Catholicam de Apo-

stasia sanctorum. p. 5. Donc, inquit, ista Spiritu eiusque instrumenta sufficere quidem ad victoriam: si quis vsu utatur: si quis vero ea vel negligat vel spernat, non sequi euentum illi donis respondentem. Sicut gladij in vagina reconditi nullus est vsus in prælio, ita neq. bonorum celestium, si in ira potentiam animi conclusa teneantur. Producenda sunt in harenam, & ad luctum euocanda, vt sequatur victoria. Quod qui non facit, deserit officij sui partes, & sua culpa succumbit. Id vero quo pacto quibusque gradibus fiat, opera est pretium explicare. Principio fides est de bono æterno, & habet de peccato conceptum istiusmodi. Quisquis peccat contra legem Dei, merito à Deo puniendus est. Quoties vero cumque offertur homini pio & credenti res aliqua singularis, vel alliciens ad peccatum, puta ad idolatriam, vel a bono absterrens, puta à solius Dei cultu; mittitur statim animus in deliberationem, sicut antè dictum est; ancepsque ac dubius hæret vtrum facturus sit. Sunt illecebra, opes, voluptates, honores, gratia potentum: Sunt turrulamenta, exilium, vxoris & liberorum cades, ignominia, odium, fames, mors; & quidem talia, tam crudelia. Hic peccaturus aliquis duo ista mentem concipit, Deus non est abnegandus, atque hoc suadet fides; Deus est abnegandus, atq. hoc suadet caro. Quid si accedant speciosa sophismata amicorum supparastantium, & peccatum extenuantium? 1. Disturbatur adhuc inter viros doctos an hoc facinus coniunctum sit cum abnegatione Dei: Ecce hi, si doctores negant; si dubitant. 2. Non si nunc abneges Deum, p. opterea simpliciter ipsum abnegaueris; vni hirundo non facit ver. 3. Potest externo gesta vel etiam ore hoc fieri, animo adhuc illeso atque integro; Deus vero cum sit Spiritus, Spiritu coli vult. 4. Deus est misericors, facile ipse hoc tibi condonabit, videsne vt Salomon fuerit idololatra? vt Petrus Domini sui abnegator: at hi sunt restituti. Nihil Deo aque conuenit, atque misereri & benefacere. 5. Facile in integrum restitueris per penitentiam, ingeniose modo, exaudiuerit. 6. Sies electus ad vitam, non officiet hoc saluti tuae, decretum enim Dei solui non potest: Si non es electus, cur biperis? cur tot mala perferas in hoc seculo, maiora post mortem perpeffurus? Hæc, inquam, si accedant sophismata, occacatur interdum ratio, vt verum audire vix queat. Quod si vir pius in hoc periculo inflaret sancto preposito vocationis sue, vinceret paruo negotio offusitas istas tentationum file & precibus, exemplo trum illorum iuuenum quibus rex Nebucadnezar quum fuisset comminatus, se illos in fornacem ignis accensam coniecerunt, nisi imaginem suam adorassent, responderunt. Non sumus ð Rex solliciti de hoc negotio: siue futurum est, vt Deus noster, quem nos colimus, qui potens est ad eripiendum nos à fornacis ignis accensa, & à manu tua ð Rex, eripiat nos: siue non: notum sit tibi Rex Deos tuos non esse culturos, & imaginem auream quam erexisti non esse nos adoraturos. Sed quia ille animum suum sæpe numero sponte sua auertit, à mandato Dei, & à bonis spiritualibus, conyngue mentem in ista particularia, usque in heret, sit, vt lenacimum carnis & terriculamenta Diaboli sequatur exclusa fide. Lapsus igitur contra conscientiam abnegat hoc modo fidem, & contristat Spiritum, quem si sequutus fuisset, stetitisset. Proinde non rectè videtur mihi fideles, postquam deliquerunt culpam facti in suam imbecillitatem conygere: regegens enim non est debilis nisi velit, talibus enim & tam multis instructus est armis, vt nisi ea abijceret, illorum ope posset victoriam obinere.

§. 9. Iustitiam esse indelebilem Caluinus hinc deducit. Sed tunc, ait, hoc vult, Spiritum sanctum, scatebram esse perpetuo fluemem: ita non esse periculum, vt arefcaant qui spiritu gratia reuocati sunt. Quamuis ergo tota vita sitaamus, certum tamen est, non in vnum diem, vel ad breue aliquod tempus nos Spiritum hausisse, sed vt perpetuo scaturiens nunquam nos deficiat.

Saliet illa aqua in vitam æternam, modo fons retineatur, non euomat, non peccatis aduenientibus arefcat, vt iam explicauimus.

Gratia potest amitti. Bertius sententia.

Adami Conzen in Euang. Tom. II.

Fontium interdum ora obstrui videmus, ac maiore deinde vi erumpere.

VERSUS 16.

Dicit ei Iesus: Vade voca virum tuum, & veni huc.

QUESTIO I.

Cur virum iubet advocare?

Viro coram docenda mulier.

§. 1. Omnium arcanorum conscius virum eam non habere cognorat, vocari tamen precipit, ut occasione data eam instruat, & miraculo ad fidem adducat. Porro decebat non nisi viro praesente de tantare cum muliere agere, Christus igitur, ne impostor haberetur, aut sermonem daret, virum iubet adesse, ita Chrysol. Theophyl. Euthym. Deinde quia admodum decorum erat, cum tam multa promitteret, ut non nisi viro praesente & conscio id ageret, ut nobis verum rationem, & quae extra suspicionem sit, agendi cum feminis demonstraret. Non enim pudice modo, sed etiam sine aliorum offensa. Optime auctor de singularitate clericor. Peius, inquit, quam moechia, continentiam ducere criminiosam, & infamem sacre sancti moniam. Blasphemiam ingerit religioni quam colit, qui quod confitetur, non ante omnes impleatur, ne Christianitas credatur esse fallacia, & moechatio videatur esse sancti tatis velamento vestita. Propter quod Dominus in Evangelio sic praemonet dicens: Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videntes opera vestra bona, magnificent patrem vestrum qui in caelis est. Hoc sequitur & Paulus Apostolus dicens: Non ergo blasphemetur bonum vestrum. Et iterum: Providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Et alio loco: siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Et estote sine scandalo Iudeis, & Graecis, & Ecclesia Dei, sicut & ego per omnia omni us placeo.

Cum proximi edificatio conuersandum. Non modo mala sed etiam suspecta femina fugienda.

VERSUS 17, 18.

Respondit mulier & dixit: non habeo virum. Dicit Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes non est tuus vir: hoc vere dixisti.

QUESTIO I.

Quales illi viri quos habuit?

§. 1. Maldonatus quinque viros non legitimos fuisse arbitratur: duobus ductus argumentis: Primum, quod nihil occultum Samaritana patefecisse videretur, si mariti legitimi fuissent. Deinde quod v. 29. venite & videte hominem, qui mihi dixit omnia quaecumque feci. Omnia peccata sibi indicata, & sine dubio de quinque viris fatetur.

Viri quinque legitimi.

Omnes alij contrarium sentiunt, excepto Chrysol. in Psal. 13 adulteros fuisse existimat.

§. 2. Alia mihi sententia probatur. Textus sic exire videtur; Christus enim quinque viros vni opponit. Quinque habuisti, inquit, quem nunc habes non est tuus vir, de ultimo conscientiam eius accusat, de quinque nulla est reprehensio. Cum vero viros illos nominat, hunc negat, diuerso modo cunctos indicat,

alioqui dicere oporteret; Quinque viros habuisti, & nunc sextum habes. quorum nemo tuus vir fuit.

Neque vero ideo non oculata illi dixit, qui peregrinus ignotusque; matrimonia eius enumerat, & nunc adulterij arguit. Praesertim cum omnia quae fecit, indicarit, quod cur ad sola peccata restringatur, causa non est. Et si sola eius peccata Christus aperuisset, mirari illa posset, cur non etiam ad iaphora, vel bona opera, quae non minus scire Prophetam, quam mala oportebat.

§. 3. Tertullianus de Monogamia quinas nuptias damnari putat: Verum ea de re nullum verbum Christus habet. Quare nolim eam valere sententiam, quae dicitur, Christus peccata duntaxat illi reuelasse.

E contra nos docemus, quinque viros illa habuit, nec idcirco a Christo reprehenditur, sed quod sexto legitimis nuptijs copulata non sit; Quina igitur matrimonia fuere legitima.

§. 4. Erasmus hic etiam interpretem culpatur: Quos ait: quid ex hisce verbis percipi potest, nisi mulierem dixisse, quod Christus non habuerit virum: Vsq; adeo nihil referre vult, putamus, quomodo loquamur, aut quid audisturus sit qui legit? Mittenda igitur eras, si vsquam alias, hoc loco conuenit, quia: aut mutato verbi modo, verendum est hoc pacto: Bene dixisti te virum non habere, siue, bene dixisti, non habeo virum. Quod si nusquam interpretes omisissent Graciam conuentionem, poterat videri superfluum factum. Ceterum cum alibi deprehendatur omisisse, mirum cur hic putari addendam.

Non existimo fuisse vllum, qui non intelligat, Christum hoc voluisse, mulierem bene dixisse, cum dixit: Quia non habeo virum: Nam subiungit: Quinque enim viros habuisti, &c. Non potest melius nos interpres defendi, quam a Christo, qui dixit, & non habeo. Par igitur causa est nostri interpretis & Evangelistae. Si enim illum exagitet Erasmus ob particulam & non mirum si non parcat interpreti: si ille non recte dixit & non recte etiam aoster. Quia si Hebraicum recte seruauit Evangelista, cur reprehenditur interpretis, qui cum Hebraicum videret a Spiritu sancto seruatum, neglecta linguae Graecae elegantia, ipse eadem causa esse voluit.

§. 3. Recte Brentius. Deinde, inquit, Christus docet hoc loco quod sit initium consequende iustitiae, sanctitatis & salutis. Iustificatus enim impudicam mulierem, primum omnium ducit eam ad penitentiam, hoc est, ad agnitionem & detestationem peccati. Hoc initium est vere iustificationis. Nam ad consequendam veram iustitiam ac beatitudinem, necessaria est remissio peccatorum: Beati, inquit, quorum remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Nemo autem ardet desiderio remissionis peccatorum, nisi qui agnoscat peccatorum magnitudinem & grauitatem. Nam quem admodum nullus flagrat cupiditate recuperanda sanitatis corporalis, nisi intelligat & sentiat magnitudinem morbi, si a nullus affectat remissionem peccatorum, nisi cognoscat, quantum perniciem, quantum damnationem peccata secum afferant. Quare, ad consequendam iustitiam necessaria est agnitio & penitentia ac detestatio peccati.

Quo loco validum in eos telum torquet, qui penitentiam posteriorem remissione faciunt. Quia dispositiones ad iustificationem negant.

VERSUS 20.

Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus ubi adorare oportet.

Q. 4.

QVÆSTIO I.

Qua controversia de loco adorationis?

§. I. Num in toto regno Deus publicum adorationis locum constituit, in quo sacrificia, hostiæq; offerrentur. Ne si pluribus in templis populus ad idololatriam pronus immolaret, & schisma oriretur ad veteres etiam ac indecoros Gentium ritus paulatim declinaret.

Montem vbi propinquum Garizin demonstrat, in quo templum erat Samaritanorum. Historiam recenset Ioseph. l. II. antiq. c. 7. & 8.

Hinc ergo longa odia, & bella nepotib. mandata.

§. 2. Brentius nostra sacra ex scripturâ, humanâ sapientiâ & gentibus instituta. Verum ex solâ scripturâ sacrificium Missæ institutum est, cæremonia pleræq; ab Apostolis, & sanctis martyrib; vt alio loco doceo. Quod vero ait: Samaritanos fecisse sua: Iudæi enim, ait, contendebant in solo Hierosolymitano templo sacrificandum, Samaritani autem iactabant in suo templo exemplo Patriarcharum sacrificandum, & vitam æternam habiturus ipse viderit, cur ita mentiat: Samaritani in heresi S aduocæorum erant, qui resurrectionem corporum non crederent, nec spiritum vllum esse contenderent, sed erant Epicurei; quomodo igitur veritæ & vitam æternam sibi pollicebantur.

Cum ergo discipuli Sadacæorû essent Samaritani, eorum quoq; impietate imbuti fuere. Interim bonis opetib. mercedè constitutâ a Deo, idq; ex pacto gratuito, q; sine iniustitiâ violari non pôt, scriptura ppetuo cõsensu nos edocet: atq; adeo omnis vetustas. In Gen. 1. 1. Par. 15. 7. Rom. 2. 6. 1. Cor. 3. 8. Gal. 6. 8. Apoc. 22. 12. Heb. 6. 10. Sic Ignatius ô ð παρὰ πονὸς ἀληθῆ, ô ð πρὸς δοξολογίᾳ μὲν ἰσθὲς παλός. Præsent labor exiguus, expectata merces magna.

Dati vero præmia illa ex iustitiâ testatur Dionys.

Areop. p. 3. c. 7. Hierarchie, & c. 8. δικαιοσύνη ἁθῆς ὁ δέος ὁ πᾶσι τὰ καλὰ ὄψεται ἀποτέμνον ἱερουργίας, ἡ ἐπιείκεια, ἡ ἀντιλογία, ἡ ἐπιταξία, ἡ ἀγκύρα, ἡ πᾶσι δὲ νομῆς, ἡ πᾶσι ἀποδείξαι ἀνάσσει καὶ τὸν ὄψεται ὄντα δικαιοῦτον θεόν, ἡ πᾶσι τῶν αὐτῶν ἐκείνων αὐτοῦ ἐργῶν ἀπὸ πᾶσι, τὰ γὰρ ἡ δόξα δικαιοσύνην τῶν ἁγίων ἡ ὁδοῦται, ἡ πᾶσι ἀπὸ πᾶν ἡ μὴ ἡ ὁ σὺ μὲν οὖν διασώζουσι, τὰ ἐκείνων προσκόνου τὰ πᾶσι τῶν ὁδοῦται καὶ τῶν ἁγίων τῶν ὁδοῦται ἀξίαν. Iustitia vero rursum Deus vt omnibus secundum meritum retribuens dicitur, vt etiam mensuram, & pulchritudinem, & ordinem, & dispositionem, & omnes distributiones & ordinationes vnicuiq; segregans iuxta definitionem verè iustissimam, & omnib. proprii singulorum operis author existens: omnia n. ordinat & determinat diuina iustitia: & omnia ex omnibus impermixta atq; inconfusa custodiens, quæ vnicuiq; sunt congrua, omnib. secundum propriâ singulorum, quæ sunt dignitas. Imo hac in re iustitiam Dei in hoc ipso esse iustitiâ declarat. δέον, ait, εἰ δὲν εἶ τὸ δέον δικαιοσύνην ἐν τῷ ὄντι ὄντι ἀληθῆ δικαιοσύνην, ὅτι πᾶσι ἀποτέμνει τὰ οὐκ ἔχοντα καὶ τὸν ἑκάστου τῶν ὄψεται ἀξίαν, ἡ τῶν ἑκάστου φέρων ὅτι τῶν οὐκ ἔχοντα ἀγαθῶν τῶν ἑκάστου καὶ δωρεὰς μου. Operæ precium est cognoscere diuinam iustitiam in hoc omnino esse veram iustitiam, quod omnibus quæ sua sunt distribuit pro singulorum merito, & cuiusq; naturam seruat in suo ordine atq; virtute.

Omitto consentientem omnium sequentium patrum interpretationem.

VERSUS 21.

Dicit ei Iesus: Mulier crede mihi, quia veniet hora, quando neq; in monte hoc neq; in Ierosolymis adorabitis Patrem.

QVÆSTIO I.

An nec Ierosolymis, nec in isto monte possea adorauerim?

§. I. HOram venire, ἡ ἔρχεται, n. præsentis tẽpõ hoc est, tempus adesse, quo neutro in loco adorarent. De solemni adoratione & sacrificio loquitur. Quoniam in loco sit adorandum acerbis odiis, & bello interdum contendebant: nunc vero inquit Dominus causa disputationis est præcisâ. Vtriusq; loci sacrificia cessabunt. Legis enim & cæremoniarum abrogatio veritatis aduentu iam imminet. De hac igitur re quæstio nulla mouenda est. Ad futuram igitur cæconomiam Messia venturi attendendum est.

Carimonia iam aboleri incipiebant.

Non sunt autem ista ad excidium referenda, quod post annos 40. contingit. Sed ad tempus præsens, quo iam veteris testamenti abolitio inchoabatur. Iam enim hoc agi incipiebat, vt adoratio ab arcto Ierosolymorum ambitu in omnem rotius orbis locum deduceretur, vt Basl. l. 2. de Baptismo. c. 8.

QVÆSTIO II.

Cur templum Garizianum sit exstructum?

Calui negat exstructum ad sacrificia. Certum est, Caluini error, sed postquam illic exerat peruersum cultum, sequuta est perimacia, quæ a præteritis captandis ingeniosa fuit.

Contra iuramentum oïno certum est. Sed Calui, id fingit, vt auctoritatem patrum euertat, ineptissimè, p̄terius: cur enim si malè illi, nostri non benè? Quæ veto cõparatio martyrum, & confessorû Ecclesiæ cum Ethnicis & hæreticis ad ò schismaticis Samaritanis: Quod autem, inquit, verè pietatis desertorib. solenne est, vt patriociniû sibi ex patrum exemplis quarant, id tunc fecerunt Samaritani: sicuti ex verbis mulie is cogere licet, Patres nostri, inquit, adorauerunt in monte hoc. Certum est nõ fuisse ea causa inductos vt sacrificia illic offerret: sed postquam illi exerat peruersum cultum, sequuta est perimacia, quæ ad præteritis captandis ingeniosa fuit. Vt- ro quidè interdum, stultis & zelosus atq; astrostimulari leues & in oñsiferatos homines, vt q; a Sanctis factis fuisse audiunt, prius sine iudicio in exemplum arripiant. sed alterû illud vtrum in ægi commune est, vt suis eorib. colorè inducât ex factis Patrum, inq; in Papatu cernere in p̄mpu est. Vt quia hic locus insigni documẽto est quæ p̄ apostolice faciunt qui posthibito Dei mandato se conformit ad Patrum exempla, notandum est quomodo hic peccare soleat mundus. Sape n. contingit vt in delectu pro Patribus maior pars sequatur, qui minimè omnium habendi erant Patres. Ita hodie Papissas videmus, cum inflatibus cis Patres de canant, nullû ropheis & Apostolicum locum dare: vbi a. pa:cos nominantur honore dignos, coaceruare ingenium hominum sui similitum cateruâ, vel saltim descendere ad corruptiora secula: quib. est in ordum tam crassa barbaries inuoluerat, religio tamen & doctrina puri as vultum declinauerant. Ergo tenendum est sedulo discrimen, ne Patres censeantur, nisi quos constabit fuisse Dei filios.

Caluini error, sed postquam illic exerat peruersum cultum, sequuta est perimacia, quæ ad præteritis captandis ingeniosa fuit.

Garizianum templum ad victimas exstructum est.

Resp. In Ecclesiâ Catholicâ Patrum sanctorum valere auctoritatem, vt scripturæ imparè, ita nouatorû opinionib. potiorè. Verum inconsideratè Caluinus, nobis suæ & suorum errata imponit. Samaritani non alicuius è patrib. bonis aut sanctis, sed hominis ambitiosi, athei, schismatici, Manassis exemplo se tuebantur. Quem èt Calui. defendere conatur, quasi templum exstruxisset, non sacrificii gratiâ Quorsum .n. generû suum, non sacerdotem modo, sed etiam Pontificem Sanaballetas constituit, si non erat in templo sacrificaturus? omnis Pontifex ad sacrificandum ordinatur. Deinde repugnat historia. Resp. Abraham ita recenset: Venit Alexander in terram Israel, ad ipsius auditionem accessit Sanballat Horonites, & ceteri Curthæorum, siue Samaritanorum Principes, eumq; rogarunt, vt Sacerdotibus generis, & affinitibus suis liceret edificare, ad eam alteram sciam Garizim, itemq; omnibus qui duxerant uxores alienigenas,

Catholici patres, hæretici hereticos sequuntur.

nec eas volebant dimittere. Cui petitioni cum Rex assensisset, edificarunt eam. Tunc populus Israel in duas partes sectus est. Una ecuta est Simeonum iustum & Anagnum discipulum ipsius, ceterumq; eius, idq; iuxta illud, quod traditione acceperant ab Ezra, altera Sanballat, & generis ipsius. Itaq; obtulerunt holocausta, & sacrificia extra adem Domini, decreta constituerunt, & iudicia prout cor eorum dicitabat. In hoc sano Sacerdotis munere fugebatur Manasses, Iosua, filii Iosedec filius. Primarius eras Sadoc cum collega Baetos. Hoc fuit initium heresis. Nam Sadoc & Baetos sese diuiserunt à magistra suo Antigno, & defecerunt ad sanum montis Garizim illic fuerunt primarii.

Quod si quispiam veteres hæreticos peruersè imitatur, id maximè in Caluimianos conuenit, quorum proauos esse Samaritanos Trihæresi c. 21. probat præceptor meus Nicolaus Serarius. Quæ enim secta vniquam damnata est ab Ecclesiâ, ab ipso Simone mago vsq; ex quâ non acceptum errorè aliquem in chaos suum coniecerint? Nos Apostolos & Apostolicos Patres sequimur, vetustissimos quosq; vita & morte pro fide obitâ insignes. Illi ex omni sectarum gente aliquos sibi auctores confingunt.

In monte Habal adorare iubentur Deut. 27. v. 4. & seq. & v. 12. stant in monte Garizim ad benedicendû. Sic factam Ios. 8. 31. Errat itaq; Bullingerus, dum altare in monte Garizim fuisse ait. Videri volebant, inquit, id institui & eum cultum à Sanctis accepisse Patribus, qui haud dubiè diuinâ commoti ordinatione, cuius mentio fit Deuteronom. 27. & exemplo Iosue, quod describitur Iosue 8. templum & cultum imposuerint, exerceat, voluerint in monte Garizim.

Ad sacrificia institutum idem Bulling. Zuinglianus scribit. Porro hoc loco, ait, iterum repetendum est, quod paulo superius dixi, Samaritanos in monte Garizim prope Sichem edificasse phanum, in quo sacrificarunt Deo, ac religionem exercebant.

Idem constat ex Iosephi. 12. antiq. c. 12. pugnantque inter si iugiter, dum Hierosolymitanum suum templum sacrosanctum esse affirmant, & victimas à Iudæis non alio mitterent: Samaritanos contra in montem Garizim eas mitti debere contendunt.

VERSVS 22.

Vos adoratis quod nescitis: nos adoramus, quod scimus quia salus ex Iudæis est.

QUESTIO I.

An nescirent quid adorarent?

§. 1. **Q**uanquam de locis & cærimonis quæstionem necessariam neget: vt tamen populo Dei ius suum astruat, prophetis fidem conciliet, Iudæos verè & ex Dei præscripto, Samaritanos autem peruersè Deum colere docet. Ideoq; nec illum esse veri Dei cultum, Θεοσιβεια γὰρ οὐ ἐστὶν ἐν τῷ δὲ θεῷ λατρεία. Cultus ex falsa opinione non est pietas.

§. 2. Cur Samaritanos quod adorarent, nescisse dicat, non facile est intelligere. Nam verum utiq; Deum & illi colebant. Eâ causâ non de Deo adorationis obiecto, sed de loco nonnulli interpretantur. Vos nescitis, quid faciatis, dum in isto monte adoratis, & Ierosolymis adorantes damnatis: Dei enim iussu, & maiorum auctoritate vos facere arbitrabimini, sed ambitionum hominum fraude decepti adoratis. Nos verò Iudæi scimus quid faciamus, mandatum enim Dei expressum tenemus, vt hic adoremus. Probabilis illa est solutio, & eam sequeretur, nisi melior se offerret.

Nescimus Samaritani quid adorent.

§. 3. Itaq; verè Deum ignorasse, & pro Deo chimeram aut idolum adorasse dicendum est. aut ipsam sane dæmonem, quem admodum Philippus Nicolaus de Deo Caluimistarum demonstrat. Ipsos Deum Caluimistarum siue ipsam Cacodæmonem adorare, ita magi auctores sentiunt.

Nescisse quid adorarent docet Chrysostr. hom. 32. Et quoniam, ait, pæcto nesciebant Samaritani quid adorarent, Quoniam in certo & circumscripto loco esse, & quasi diuidi posset, Deum arbitrabantur, ita eum colebant, ita ad Persas mittentes, eius loci Deum sibi iratum nunciarunt, nihil de eo amplius hoc pæcto quam de idolo arbitrati: quare & dæmones & ipsum adorabant, & que misceri non poterant, conjungebant.

§. 4. Nec de solo tamen loco Christus nihil loqui videretur, sed de Deo, qui adoretur. Non enim dicit, vos adoratis in loco quem nescitis, non in eo, quem à Deo scimus orationi destinatum. Sed adoratis quod nescitis. Mulier de loco contentionem quotidianam excitat, Christus de principali causâ eos reprehendit. Quod Deum nescierint. Deum verum dicebant illi se adorare, verum eos de ipso errores publicè fouebant, facile vt appareret eos nescire Deum. Nam disertè dicitur, Non in q̄m quo, sed in quod. Nam primo cum Deo vero colebant idola. 4. Reg. c. 17. v. 24. & 41. Nam illos Deos putabant, vero Deo æquabant. Qui autem plura numina esse arbitrat, nullum Deum agnoscit. Adorabant ergo plures Deos, quos nesciebant, & vnum verum, sed qui cum in reliquorum numerum coniecerent verissimè ignorasse dicuntur.

Samaritani solum libros quinque; Mosi recipiebant, vt Epiphanius hæresin nouâ. Eos verò stuporis idem arguit: Samaritana igitur, ait, à diuinâ scripturâ vsq; ad hæresis progreduntur, post prædictas gratas hæresis, ex propriis rationationibus per mentis stupiditatem hominibus inducta. Vniuersum itaq; genus Samaritana vocabantur.

Et paulo post eos sic ab Israelitis viris distinguit: Porro si acceptâ legē, stultum habuerunt deponendi idololatras, & agnoscendi vnum Deum. Quis illam vero non fuit, studium exactius cognoscendi. Verum errantiales, & non clarè totam fidei partem, & vita nostra sinceritatem comprehenderunt, & mortuorum quidem resurrectionem ignorat, ac non credunt: Spiritum autem sanctum non admittunt, nam & ipsum ignorant. Et hæc hæresis: eprobans quidem mortuorum resurrectionem, deprensens autem idolatriam, in ipso vero per ignorantiam simul latra colens reperitur, propterea quod abscondita sunt simulachra quatuor gentium, in monte apud Garizim per calumniā vocata.

Eorum deinde quatuor sectas facit, Essenorum, Sebææorum, Gorthenorum, Dositheorum, quorum multi fuerunt de variis rebus, & quidam de Deo errores.

Tales & postea fuisse temporibus Christianorum, vt Arabs Geographus habet in climatis secundi parte secundâ.

Vitulorum cultores appellat, quod alienos Deos colerent.

Ex eo etiam errores eorum cognoscuntur, quod Saducæi idem cum illis sentiebant in dogmatis, in cærimonis cum Iudæis conueniebant. Ita Epiphanius. τὰ πάντα τοῦ τοῖς συμαρειτῶνς εὐλαστῆν: τὰ δὲ ἄλλα πάντα τοῖς ἰουδαίοις οὐκ ἐπέτρεβον. Omnia equaliter cum Samaritanis custodiunt, cetera v. 70. omnia vna cum Iudæis faciunt. Itaq; multa falsa credebant, ideo & Dositheus illis persuadere conatus est se Christum esse, vt Orig. 1.2. contra Cels. Prophetas reiecit Orig. 1.1. contra Cels. tract. 21. in Matth. R. Elias Leuitici in Thisbi, verbo Sadoc. Tertul. præscrip. c. 49.

Sed quid opus est querere eorum errores vt ostendamus nescisse quid adorarent. Benjamin Tudelensis in isti-

In itinerario p. 40. Ait eos verba Moſis hunc in modum corrupiſſe. In principio creavit aſinus cœlum & terram, idolo itaq; creationem cœli & terræ tribuerunt non Deo Iudaeorum, colebant igitur, quod neſciebant. Diuinitatem diuiliſſe auctor eſt Orig. comment. 3. ad Romanos. vocat eos hereticos, qui iniquitatem loquantur in excelsum, & qui impietate ſua diuidunt vnitatem Deitatis. At quæ iam diuidit, non cognoſcit. Deinde Iosephus lib. 2. c. 12. Saduceos negaſſe prænitia & pœnas poſt hanc vitam. Reſert idem R. Abraham. Cum enim Antignus dixiſſet, Deum propter ſeiſpſum amandum colendumque, inde Sados & Baetos concluſerunt, nullam virtutis aut vitio mercedem olim rependendam. Non igitur crediderunt, Deum remuneratorem, quod tamen Apoſtolus in primis ad fidem requirit, accedentem enim ad Deum oportet credere, quod ſit, & quod remunerator ſit. Saduceos autem ad Samaritanos reſert idem Abraham: Venit Alexander, ait, in terram Iſrael, ad ipſius auditionem acceſſit Sanballat Heronites, & ceteri Cuthæorum, ſive Samaritanorum in Principes, eumque, rogant, ut ſacerdotibus generis, & ſſinibus ſuis liceret adſificare adem alteram ſacram Garizim, itemque omnibus, qui duxerant uxores alienigenas, nec eas volebant dimittere. Cui petitiõnem Rex aſſenſiſſet, adſificauerunt adem. Tunc populus Iſrael in duas partes ſectus eſt. Vna ſecta eſt ſimonem Iuſum & Antignum diſcipulum ipſum, ceterumque eius, ad quæ illud, quod tradidit acceperunt ad Ezra, altera Sanballat & generos ipſius. itaq; obtulerunt holocauſta, & ſacrificia extra adem Domini, decreta conſtituerunt, & iudicia, prout eorum dicitur. In hoc ſano ſacerdotum munere ſungebatur Manaeſſes, Iofua, filii Iofede, filium. Primarius erat Sados cum collega Baetos. Hoc fuit initium hæreſis. Nam Sados & Baetos ſeſe diuiferunt ad magiſtro ſuo Antigno, & deſerunt ad finem montis Garizim, illic fuerunt primarii. Hi igitur Samaritanorum magiſtri, qui etiam Spiritum negabant, & vt Ioseph l. 2. c. 12. antiq. teſtatur, Deum nec facere malum, nec videre dicebant. Deum igitur Epicureum ſungebant, vt habet R. Eleazar in l. 2. Pirckæ Anoth. Prouidentiam itaq; Dei etiam ſuſtulerunt, vt Ioseph. l. 13. c. 9. antiq.

Effens vero, ait, omnia in ſati poteſtate eſſe aſſerunt, nec quicquam hominibus præter ſati decretum accidere. At Saducei ſatum omnino negant, & e rebus tollunt, dicentes nihil fataliter euenire hominibus: & omnia in noſtra potestate eſſe, vt tam felicitatis nobis ipſi auctores ſimus, quam infortunii, ſi deteriora conſilia ſecuti fuerimus.

Ex quibus ſatis apparet, Dei quandam cognitionem, ſed multis erroribus implicitam habuiſſe Samaritanos. Tales vero errores de eſſentia Dei fuiſſe, vt nihil minus quam Deum orantem.

§. 5. Ariani ex omni flore venenum colligentes, Chriſtum Deum negabant, quod diceret. Nos ad amicum quod ſimus. Adorator autem Dei, Deus eſſe poteſt.

Reſp. Multis vitium ex mulieris opinione locuti, quem hominem ſolum & Iudæum exiſtimabat. Ita Chryſoſt. Theoph. Euthym. Malo cum Ambroſio, Cyillo, aliis reſpondere; Chriſtum locutum tanquã hominem, qui ſcſus & ſitibundus erat. Cur vero non diceret adoramus, qui toties orauit? orauit autem vt homo. Contra Caſtolicos inſultabant Eunomiani, quod ſaterentur ſe non comprehendere diuinam naturam, arguebat enim eos adorare quod neſcirit. Ita Nyſſ. orat. 2. contra Eunomium. Quib. ille reſpondet. Eſſentiam nos ignorare, inferiores cognitione eſſe, adorare tamen, quod ſciamus. Scimus autem, inquit, gloria eſſentiam eius qui adoratur, eo ipſo, quod non poſſimus rationis. comprehendere, eſſentiam magis adinẽ inexcogitabilem, & quod a Domino Samaritana dictum eſt, & contra nos ab aduerſariis prolatum, magis proprie aduerſus illos dicatur. Vos adoratis, quod neſcitis, inquit Dominus ad Samaritanos,

nam, corporaliſus notitiis in opinionibus de Deo præoccupati in, cuius ſermo præclare poſtſtingitur: quod Samaritani Deum adorare putantes, deinde Deum corporaliter loco inſidere arbitranſes, vocetent colunt, aliud quiddam potius, quam Deum adorantes. Nihil enim quod loco circumſcriptum intelligitur, numen eſt. Sed proprium eſt Deitatis, ubique eſſe, & per omnia meare, nulloque ſpatio circumscribi. Quare ſermo qui contra nos poſteritur in a. cuſationem, in ipſos Chriſti oppugnatores conuertitur. Vt enim locali quadam deſcriptione Deum continet Samaritani putantes, reprehendi fuerunt per ea, qua audiunt, qua adoratis quod neſcitis, & vobis cultus ad Deum ſpectans ſit inutilis. Nam qui putatur loco inſidere, non eſt Deus: ſic proprie etiam ad hos novos Samaritanos liceat dicere, quod nomine a generationis) velut loco quodam circumſcriptum eſſe diuinam eſſentiam ſuſpicantes, adoratis quod neſcitis, ſi ut Deo quidem ſeruietes, ſed ignorantes Dei inſinitatem, excedere omnem ſignificantiam nominum & comprehensionem.

QVÆSTIO II.
Quomodo ſalus ex Iudæis eſt?

§. 1. Salutem. l. 4. contra Marcion. Tert. Salutem Syrus vocat. Deſcribit vitam, vitam phraſi. Cyril. Chryſoſt. Chriſtum eſſe dicunt.

Alii veram Dei cognitionem, & fidem eſſe.

Alii prius Iudæis eſſe prædicatum Euangelium.

Qui has interpretaciones in vnam omnes coniunxerit; maximè mentem Chriſti ille perceperit. Salutem vocat, quã ſeruantur illi, qui ad vitam gratiæ ac gloria perueniunt. ſia ex Iudæis eſt, illis enim concedita ſunt oracula legis, ſacramenta, promiſſus Meſſias, verus & incorruptus cultus Dei traditus, quæ omnia etiam ſalus rectè vocantur. Hic tamen præcipuè de doctrinã agitur, illis enim ſunt concedita eloquia Dei. Senſus igitur eſt, verum Dei cultum habent, veram doctrinam, verbo Dei nitentem, ideo apud eos eſt vera Eccleſia. Magni hoc Iudæi faciebant, ideoque multi in diuinis ſcripturis perpetuo hæſerunt. In tres enim partes vitam diuidendam dicebant, tertiam partem ſcripturæ legendæ impendendam.

Salus ex Iudæis.

VERSUS 23.

Sed venit hora, & nunc eſt, quando veri adoratores adorabunt Patrem in ſpiritu & veritate. Nam & Pater.

QVÆSTIO I.

Quid ſit in ſpiritu & veritate adorare?

§. 1. Cvm Enoch ambulauerit coram Deo; Iacob Deum coluerit. Abraham & Patriarcha, Moſes, David, aliq; pleni ſpiritu S. & veritate, Deum in ſpiritu & veritate adorant, cõtrouerſia oritur: Quid ſit hoc loco in ſpiritu & veritate adorare? Variant admodum interpretes itaq; præcipuas ſententias, vt veritas facilius intelligatur, adferam.

Theophylactus adfert eorum ſententiam qui ſpiritu adorare, aliud non eſſe exiſtimant, quam ſolã mente adorare. Hanc ſallam eſſe ex eo conſtat, quod in lege noua etiam corporea ſacramenta habemus, ore preces pronunciamus, & pfallimus, genua flectimus, vt religioſa corporis compoſitione, & ſupplicite ritu Numen reuerenter adoremus.

Spiritu ad mente adorare.

Altera ſententia eſt Ambroſii, de ſpiritu S. c. 12. In ſpiritu S. adorare eundem ſpiritum S. Quod e tenus verum eſt, quatenus ſemper tota Trinitas adoratur,

Tertia

Tertia Athanasii epist. ad Serapion. In Spiritu S. In veritate, id est, in filio. Etiam Athanasii peculiaris est interpretatio, indicari enim sanctissimam Trinitatem opinatur. Sed ut ipse ait, Dominus Iesus Christus Samaritanam docuit, & per eam nos, Sancta Trinitas per sebitudinem, qua & indivisibilis est, & una Divitas, prout ipsa veritas testatur, ubi a Samaritana puella, Crede mihi mulier, quoriam veni hora, quin & iam nunc adest, quum v. ri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate. Nam Pater tales quarit adoratores sui. In Spiritu & veritate adorandum esse, etiam istinc ostenditur, quia filius ipsa veritas est, quem admodum de se dicit: Ego sum veritas. Eamq; David Prophet. invocabat, Emitte, inquit, lucem tuam, & veritatem tuam. Veri dicitur adoratores adorari quidam Patrem, sed in Spiritu & veritate, consistens filium. & in filio spiritum, quem sit spiritus inseparabilis a Filio, ut est inseparabilis Filius a Patre. Quod & ipsa veritas suo testimonio probat, quum dicit: Mitte in vobis paraclitum spiritum veritatis, qui a Patre procedit, quum mundus capere non potest, hoc est, illi qui eum negant ex Patre procedere, & in Filio esse. Ora. quod Spiritus sanctus non sit creatura.

Credo hec quoq; verbis illis contineri: non tamen existimo Christum de graivissimo mysterio cum muliercula statim initio verba instituisse, sed ad eius questonem respondisse.

Quarta Origenis & Ammonii. Veris virtutibus, & mortificatione corporis.

§. 2. Error Calunianorum sola fide adorare, in quo tamen virtuosiores non fuerunt.

Bullingerus non sola fide contentus est, ut in spiritu & veritate Deus adoretur. Comprehendit autem, ait, fidem, obedientiam, dona spiritus, animum regeneratum, & timentem, amantemq; Deum. Atq; ad eod. Chryostomi verba probat. Qui nullo loco, inquit, diuinum cultum circumscribunt, qui Deum in spiritu colunt, sicut & Paulus, Cui seruo, inquit, in spiritu, in Euangelio filii eius. Et iterum, Obsecro vos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra, hostiam viventem, sanctam, Deo p'a entem rationabile obsequium vestrum. Per spiritum autem significat incorporeum. Opus est enim incorporari hunc cultum esse, & per incorporeum, quod est in nobis, hoc est, per animam, & anime munditiam effici. Itaque ait, & adorare reus in spiritu & veritate adorare oportet. Nam cum & Iudaei & Samaritani contempserint animam, munditia corporis plurimum studeant, Non abolitione, inquit, & o. natu corporis, sed incorporatione nostris ad adorandum. Quamobrem non peccata, non vitulos, sed te totum Deo offeras sacrificium, sic viventem hostiam exhibebis. In veritate enim adorare oportet. Nam qua superiori tempore figura erant circumciso holocausta, sacrificia, incensum, non sunt amplius, sed omnia veritas. Non enim caro, sed male circumcidenda sunt cogitationes: & nos ipsos crucifigere, & irrationales auferre cupiditates oportet.

§. 3. Omnes haec sententiae Patrum, partes sunt expositionis. Itaq; spiritu & veritate adorare hec omnia continet, quae ad orationis integritatem ac sanctitatem pertinent. Ut videlicet in fide postulent, toto animo incumbant in preces, caritate etiam & caeteris virtutibus orationem efficacem faciant, deniq; Deum patrem, filium, Spiritum S. adorent: impulsu Spiritus S. hoc agant, sine quo nihil possumus facere. Neq; haec adoratio opponitur veterum Patrum adorationibus, sed nouis Iudaeorum multorum, & omnium Samaritanorum opinionibus, Iudaeorum multi Ierosolymis se adorare legitime arbitrabantur, loci sanctitate fidebant, alioqui improbi. Samaritani autem in monte Garizo tantum recte coeipi publicas preces iactabant, omniaq; se recte agere persuadebant, si eo in monte adorarent, alioqui omnib. flagitiis infames. Itaq; de loci caerimoniis disceptabant, spiritus

& veritatis inanes. Ita sentiunt Orig. Tertullian. de Trinitat. & Hilari. libro 2. de Trinitat. Cyl. Euthym. Spiritus igitur & veritas opponitur hypocrisis, & vanitati, quorumdam Iudaeorum, & omnium Samaritanorum potius, quam figuris, neq; enim Christus mulierculae, de figuris veteris Testamenti concionatur, sed eius errorem detegit, quae sibi in eo placebat, quod in monte isto adoraret, Iudaeos peccare censabat, qui Ierosolymis adorarent, cum ipsa tamen nunquam recte adoraret, in scortatione, & flagitiis impure viuens, Dei spiritu vacua.

Huc pertinet causa, quam reddit. Nam, & Pater tales quarit, qui adorent eum, in spiritu scilicet, non contentiosa hypocrisis, quem admodum vos facitis.

Egrege exponit Hil. 2. de Trin. quomodo Deus in spiritu sit adorandus.

§. 4. Varii erant adorantium ritus, dum nugis quisq; & ritibus quisq; magis, quam animi sinceritate, & puritate Deum colere praesumit. Commune erat manuum osculari, flectere genua, ad ortum verbi, verbis conceptis ab aliquo sacrificulorum numen venerari. Romani dextroerium: Galli leuorium vertere sanctius putabant. Val. l. 8. Arg.

pariterq; precari
Inipiunt, ignem pollux, vna amq; iugalem
Pratitit, vt dextrum pariter vertantur in orbem,
Quin & ad lapidem vertebantur. Lucret. l. 5,
Nec pietas vlla est, velatum saepe videri
Vertier ad lapidem.

Addit:
--- procumbere humi prostratum, & pandere palmas
Ad delubra Deum.

Circumcurabant Prophetae Baal, & se cultellis concidebant. Varia erant superstitionis rituum, quem admodum Deorum portenta, de quibus vid. Alex. l. 2. c. 19. Tiraquellum, aliosq; qui veteres auctores explanant. Haec omnia Christus vel inutilia, vel noxia, vel adiphora pronunciat, solum spiritum & veritatem postulat, sit caritas, sinceritas, vera fides. Caerimoniae sine his ludibria sunt, non orationes.

§. 5. Caluinus in Ecclesia Catholica multitudinem caerimoniarum reprehendit. Deinde figuram esse contendit, deniq; non esse res medias, sed pernortmam a Christo praescriptam violari.

Quod ad multitudinem attinet, celsit id aliquando Augustinus, & credo fuisse, hodie paucissimi sunt, caerimoniae omnes videntur. Ruditas nostra his adminiculis carum indiget. Cum autem ordine in Ecclesia omnia agenda sint, cumq; vnius sacramenti administrandi variegatione possint, ne dissimilitudo turbas daret, certu aliquid statuendum fuit. Nec vero crassam & carnalem pompam Deo placere docemus, nec caerimoniae ut ventum Christi typus & figuras, sed factorum mysteriorum symbola tenemus. Quocirca videmus haereticos praescriptorum rituum contemptores, alias caerimoniae diuersas sibi confinxisse ad marium iussum vsq; neptas.

§. 6. Calumnia etiam Caluini est. In Papatu non esse mino em vmbraum densitatem, quam in Iudaismo. Neq; Caerimoniae nos veritatis, quam Christus exhibuit, vmbrae aut. typus de typos tenemus. Non representamus futura mysteria, sed praesentia tractamus in Christi commemorationem, dataq; beneficia & verbis semper, & signis aliquando testamur. Spiritu Dei adoramus interdum stantes, aliquando flexis genibus se dentes, ambulantes, vt ratio, valetudo, locus, aedificatio exigat. Nec inuolucris veritatem latere volumus, sed cum verbis profitemur, iisdem signis quae scriptura vsurpat demonstramus. Lex vmbrae habet futurorum, nos praesenti veritate gaudemus, quam rudibus corporalium terum anagoge crebro exponimus, Christum ipsum imita-

ADAMI CARZEN
112
+ EUANGELIUM
CIVILIS

In spiritu
adorare no
est sola fide
adorata.

In spiritu
est verè,
pie, caste.

Caerimonia
sine spiritu
ludibria.

QVÆSTIO II.

Cur se Messiam tam aperte profiteatur?

§.1. **M**ulier de Messia inaudierat. Scio, inquit, quia Messias est, sed iam aduenit, cum autem nos adierit, ille litem finiet, omnia enim annuntiabit. Hæc quia candidè pronuntiat, seq; & iudicium Messie committit: Christus se eum esse contestatur.

VERSUS 27.

Et continuo venerunt discipuli eius, & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid queris aut loqueris cum ea.

QVÆSTIO I.

Cur mirati discipuli?

§.1. **K**ΑΙ ἰθαυμάσθη, alia ἰθαυμάσθη. Insuetum erat Christo cum muliere solâ loqui, hæc insuper erat Samaritana, vt Apostolis omnibus exemplo esset, suspicionum fugiendarum. Cyrillus, Chryostomus, aliiq; eius etiam modestiam miratos putant. Veruntamen sæpenumero contigisse non dubito, vt pauperibus euangelizaret, hoc enim prædictum fuit.

Cyprianus, seu quisquis est auctor de singularitate Clericorum in priore sententia est. Et vt de Apostolis, ait, breuiter probem quantum illa fluxa familiaritas potuit districte, qui compulsi sunt & de ipso Domino loquente cum feminâ dicitur, nisi eos maiestatis notitia probata compesceret, sicut Euangelista ref. vt dicens: Inter hæc, inquit, uenerunt discipuli eius, & mirabantur, quod cum muliere loqueretur. Nemo tamen dixit illi: quid queris, aut quid loqueris cum ea.

Causam colloqui Apostoli ignorabāt.

Non videntur admirati, quod cum Samaritanâ loqueretur. Ipsi enim in Urbem profecti erant, vt cibos emerent, actui sine dubio cum Samaritanis. Quapropter aliam causam esse non dubito, nempe quod præter morem cum muliere solus loqueretur: Non quasi malè suspicarentur: Nunquam enim illi tale quippiam vel calumniosissimi Pharisei obiecerunt, sed quod magnam esse causam existimarent, cum insolito more cum feminâ sermonem haberet.

VERSUS 31. & seq.

Interea rogabant eum discipuli dicentes: Rabbi manduca. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. Dicebant ergo discipuli ad inuicem. Nunquid attulit ei aliquis manducare: Dicit eis Iesus: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, & perficiam opus eius.

QVÆSTIO I.

Quis cibus Christi?

§.1. **I**am fessio, sitiens, esurienti cibos attulerant, nec tamen manducabat, hortantibus illis alium sibi cibum esse respondit. Mirantibus an forte quispiam cibum attulisset, indicat parabola se vsum. Patris enim voluntati, obsequi, & salutē hominum procijs

imitati, qui docendo, signa faciendo, sanando, benè faciendo ita sui præsentiam exhibebat, vt tamen parabolis & similitudinibus tota Euangelia stipentur.

§.7. Calvinus hoc fulmine cadere omnes bonas intentiones fingit. Non enim ignorandum est, quid adoremus.

Respond. Non modo prudentiam, sed communem sensum in hominis illo furoris morbo requirunt. Samaritani adorabant, quod nesciebant, erroribus obnoxii, ergo concidunt omnes bonæ intentiones Catholicorum. Bonas intentiones ille vocat, quibus bona opera non iussi à Deo faciunt. Mandatum enim expressum requirit hæretici. Nos cum ad eò multa videmus facta non præcedente Dei mandato eaq; Deo approbata non credimus aliquod opus bonum, bonâ intentione factum, ideo malum esse, quia Samaritanis hæreticis de Deo pessimè sentientibus Christus exprobrat, adorare quod nesciant.

VERSUS 24.

Spiritus est Deus: & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.

QVÆSTIO I.

An Deus Spiritus?

§.1. **R**atio, vt Deus in spiritu adorari velit, quia Spiritus est, non quod omnè corporis actionem, cultum, obsequium respuat, sed quod animi & virtutis requirat, nec facta vlla, nisi à Spiritu profecta sibi grata habeat. Natura enim corporis expertis intellexit, amans, non nisi intelligendo amandoq; colitur, quod si aliud quippiam eius honori impenditur, eatenus acceptatur, quatenus prudentiæ, fidei, caritatis, & religionis, hoc est, animi sancti opus est. Verissimum dictum est. Ἀρετῆ ἢ καὶ δαεῦ ἢ θεῦ ἔστιν ἰλασθεῖον, Virtus mentis pura, numinis est propitiatrix.

§.2. Cum dicitur, Spiritus esse Deus, vox Deus, subiecti, Spiritus, prædicati loco ponitur. Quamuis aliter S. Athanas. de communi essentia Patris & Filii & Spiritus interpretetur. In Græco res clara est. πνεῦμα ἰσθῆς, articulus enim apponitur subiecto. Quamuis ille hunc sensum existimat, vt spiritum diceret hic significari Spiritum S.

Alios autem vetustos Patres hunc locum contra Arianos vltimè in confesso est. Nam Ambros. 3. de Spiritu S. id facit, & testatur Arianos eum erasisse. Basil. vide de Spiritu S. vbi duas expositiones profferit.

Cyrl. Alexandr. de festis Paschal. hom. 20. ἡμῶν αὐτῶν φῆμι ἔσ' οἷον αἰεὶ εἰς ἀληθείαν προσκυνήσαι, ἡ δὲ ἐν πνεύματι τε καὶ ἀληθείᾳ λατρεία ἐργάται γνώσις, πᾶσι αὐτοῖς δόξαστέον μαλιστα, φυχῆς ἢ λέγου καὶ σώματος, πειραδὸς ἢ καλοῦ ἔν, καὶ μάλα προθύμως τὰ δι' ὧν αὐτῶν αἰεὶ ἀπείρας ἀπάσης ἀπηλλαγμένοι ἀγίας ἡ εἶναι προσκυνεῖ τῷ σώματι, ἡ τῷ πνεύματι. Oportere autē arbitror, qui quidem veri adoratores sint, germanamq; & veram in spiritu & veritate adorationem exerceant, omnem penitus à se impuriatē corporis nimirum atq; animi amouere, verum & eniti, ac strenuè quidem, vt ea præsent, per que ab omni se cunctis liberentur. Sanctos nempe illos, & corpore & spiritu esse decet.

§.3. Christus hoc itaq; de essentia Dei præcipuè vrgit, contra Saducæos qui id eò Spiritum sanctum negabant, quia inficiabantur omnem spiritum, Patrem & Filium corporeos comminiscabantur: quales etiam Deos suos cæca gentilitas finxit. Hos secuti sunt Audiani, Anthropomorphyæ. Tertul. Monachi in Ægypto.

Et as
Christi.

procurare, tam sibi iucundum esse, quam est escan-
tibus cibis, &c.

Dalsu aqua salente si in resingueris riuo.

Iam enim sciebat ad fore Samaritanos ad fidem susci-
piendam idoneos, quorum aduentum fidemq; hisce
parabolis prædicit. Rectè S. August. n. etiam potum
fuisse earundem animarum salutem.

Zelum animarum conquirendarum nobis impen-
se commendat fames & sitis Domini, cuius cibus est
voluntas Patris, illa vero est, qua omnes homines
vult saluos fieri.

§. 2. Nyss. hom. 10. in cantica. Nos autem, ait, sumus
arbores quandoquidem nos quoq; semus, qui ei cibum apponi-
mus, salutem nostrarum animarum. cum sic dixerit in qui on-
iuius nostram excipit animam, Meus est cibus, ut faciam vo-
luntatem Patris mei. Est autem man festus saporis diuina vo-
luntatis qui vult omnes homines saluos fieri, & venire ad ag-
nitionem veritatis. Hic est ergo ei peritus cibus ut nos saluifi-
mus. Fructus autem noster est liber arbitrii electio, Deo, qui
nos met. ac decerpit, tanquam per quendam ramam tradens
animam.

Itaq; duo insignia dogmata contra Calvinianos
probat, ex eo, quod cibus Christi sit salus hominum,
& quod sit liberi arbitrii electio, quâ se homo Chri-
sto in cibum tradit.

Et orat 4. de beate. Quis est, inquit, ille cibus,
cuius appetitum Iesus sibi tuum non dicit? At ad discipulos
post habitum cum Samaritanâ sermonem: Meus cibus est, ut
faciam quod vult pater meus: non ignota est autem voluntas Pa-
tris qui omnes homines seruari, & ad agnitionem veritatis ve-
nire vult. Igitur si ille nos cupit seruari, & vita nostra cibus
ei existit, adiciamus quis vsus sit eiusmodi anima habitus &
affectio. Quis igitur hic est? Efurians noster iam ipsorum sal-
lutem: sciamus diuinam voluntatem, qua est, ut nos ser-
uemur.

VERSUS 35.

*Nonne vos dicitis, quod adhuc qua-
tuor menses sunt, & messis venit:
Ecce dico vobis, leuate oculos ve-
stros, & videte regiones, quia alba
sunt iam ad messem.*

QUESTIO I.

Quomodo quatuor menses vsq; ad messem?

§. 1. **O** T. 1. et 2. q. 1. alii addunt. Origenes dis-
cipulos dixisse putat. Iam corpori curando
vacandum, quod adhuc ad spirituales messem qua-
tuor menses, hoc est longum sit tempus. Christus re-
spondet, iam iam laborandum, regiones enim esse al-
bas ad messem. Iam enim adfuturi erant Samaritani
pars Messis, imo primitiæ gentium.

Cæteri esse quatuor menses vsq; ad messem triti-
ceam, qua excunte Aprili esse solebat. Itaq; initio Fe-
bruarii, vel Ianuarii ista dicerentur.

§. 2. Quemadmodum messem temporariam ex-
spectatis, & iam quatuor mensibus abesse dicitis, ita
messem spirituales iam esse dico, & flauas segetes fla-
gitare messorem.

Festinationis causam ex hominum lucris studen-
tium sollicitudine confirmat. In illis sedulo occasio-
nes captant, spiritualium rerum negligentes.

§. 3. Syrus haber, quippe quæ albescant, & iam per-
uenierint ad messem amodo *דעבאנא דעבאנא* dech anay
& metui, albescunt & propinquunt ad messem. Et ad-
iungit *מנא מנא* men caddu, amodo seu ab hoc tempore.

§. 4. Maldonatus existimat hominum ocioforum
proverbium fuisse. *Adhuc quatuor menses sunt vsq; ad*

messem, cum indicare vellent, non nimum sollicitos
esse oportere, adhuc diem volui. At proverbium hac
in messe spiritus locum non habere, iam enim in ma-
nibus esse messem, albere segetes, nisi acturum colli-
gatur, nimia maturitate fructum de vagina casurum.
Probabilem expositionem facit, quod ait: vos dicitis,
hoc est, proverbio dicere soletis. Deinde accommo-
datissima est rei præsentis interpretatio. Originè pro-
uerbii esse dicit, quod inter lementem & messem ple-
rumq; erant quatuor menses interiecti: lementem
Nouembri: messem excunte Aprili fuisse.

VERSUS 36.

*Et qui metit mercedem, accipit &
congregat fructum in vitam æter-
nam, ut qui seminat simul gau-
deat, & qui metit.*

QUESTIO I.

An idem sit merces & fructus?

§. 1. **C** Yillus idem esse existimat: Mercedem di-
ci, quod labori ex pacto rependatur: fructum
vero, quod de fructu merces solueretur. Hortatur ad
laborem, merces, & fructus facit, ut & is qui seminat,
gaudeat copiosam messem fuisse, & is qui metit.

§. 2. Mercedem ferre Calui. non potest in bono, ait,
sine merito. In scriptura mercedem fieri solet mentio, non autem
ut inde operum merita estimetur. Qui si ad calcandum
tuum fuerit, non pena ignavis magis, quâ diligentiæ premio di-
gnus reperitur. Ergo optimis operariis nihil restabit aliud, nisi
ut supplices ad veniam deprecationem conficiant. Sed Dominus,
qui paterne nobiscum agit, ut nostram ignauiam corrigat, &
nos ad locum parum cordatos melius animet, gratiam merito
d. m. rependere dignatur. Porro hoc adeo non auctus fidei in-
stitutum ut potius stabiliat. Unde enim sit ut qui quam in nobis
quod remuneretur inueniat Deus, nisi quæ spiritus suo do-
nauit: Atqui spiritum arham pignus, ad penam si sumus.
Secundo, vnde sit meritum & virtus operibus tantum honoris
Deus habeat, nisi quæ postquam nos sibi gratum reponit, ut
vna que operibus nostris adhar. ut, non impuando, præter-
volum meriti accepti habeat. Summa huius doctri. Laborem
quem docendo impendant Apostoli, nimis dicitur, aut gra-
u. m. debere illis esse, quum sibi, tam vtil. m. Christo & E. de
fructuosum esse seiant.

Resp. Merita operum, nec euertere iustitiam fidei,
nec pignus spiritus nobis donatum, hæc enim omnia
tanquam principia esse in animâ meritis oportet,
nec ista sufficiunt, sed promissione diuinâ præcipue
niritur, qua scimus nobis ex Dei spiritu bene operan-
tibus, quævis actiones imperfecitæ sint, mercedem ex
pacto gratuito accepturos. Multo stultius hoc loco
Brentius. Neminem meritis iustificari, itaq; non esse
merita vlla. Nam merita iustorum sunt, non autem
iustificandorum.

VERSUS 37.

*In hoc enim est verbum verum, quia
alius est qui seminat, & alius est
qui metit. Ego misi vos metere
quod non laborastis: alii laboraue-
runt, vos in labores eorum introuistis.*

QUESTIO I.

Qui seminarint, qui metunt?

§. 1. **C** Ontentis docent, hoc etiam proverbium
fuisse, cum significare vellent, alterius fuisse
labo-

ADAMI
112
+ Evangelium
C. VI
1. 11

laborem, alterius fructum, ἄλλοι ἔσθ' σπέρσει, ἄλλοι ὄνουνται. alii quidem seminant, alii vero metunt. Similis locutio est Iob. 3. o. 8. feram, & alius comedat. sic & Virg.

Hic ego versiculos feci, tulit alter honores. Græciam sic efferunt ἄλλοι κέρμον, ἄλλοι ὄναντο, alii laborarunt, alii utilitatem perceperunt. Diocletiani etiam dictum fuit, Ego apros occidi, alius fruitur pulpamento. Vid. simil. Amos 5. 11. Messores Apostolos esse constat. Seminatore Prophetæ & sancti veteris Testamenti fuerunt. Quorum maior labor fuit, at nondum fructus apparebat. Cum verò Apostoli non minores labores subisse videantur, atrociora etiam sustinuisse supplicia, quam Prophetæ, comparatio non consistit in laboris magnitudine, aut facilitate: nam messorum anni tempore feruentissimo, haud minor est, quam seminantium labor, sed in eo, quod Prophetæ laborum suorum fructus nec ipsi ceperunt, nec in aliis videntur. Apostoli vero cum docendi labores subirent, continuo multos ex conuersis in vitam æternam congregarent, ita ut eorum labor messi similis esset.

§. 2. Seruetus pueri negat baptismum, quod messi tempore dandus sit, non enim albefcunt ad messem.

Respond. Christum hortari Apostolos, ut se accingant labori, iam messem flagitare ipsorum opera: at iam etiam pueri gratiæ baptismi erant idonei: quoniam talium erat regnum cælorum. Quis igitur miretur albefcere ad messem, si regno cælorum maturi sunt, non annorum numero, sed gratiæ beneficio, quæ non distinguit hominum ætates.

VERSUS 39. 40. 41.

Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbū mulieris, testimonium perhibentis. Quia dixit mihi omnia quæcūq; feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum, ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. Et multo plures crediderunt in eum, propter sermonem eius.

QVÆSTIO I.

Quomodo tam facile mulieri crediderunt?

§. 1. Ntequam ad Christum exirent, ut docet Augustinus, credebant. Itaq; mulierem alicuius apud eos auctoritatis fuisse oportet, eamq; vehementer, prudenterq; egisse, retulisse etiam, quæ sibi dixisset, deniq; Dominus animos permouebat.

§. 2. Credidisse negat Calvinus, sed tantum sermone mulieris ad credendum excitatos. at v. 42. verâ fide credidisse.

At verò Euangelista multos pronunciat in eum credidisse, quamuis enim quædam exemplaria omittant, ἢς ὠρῶν, pleraq; tamen retinent Græca, Latina, Syra. Cur autem credidisse in eum dicat, si non crediderunt? ita August. traet. 15. Et hoc paululum, ait, animaduertendum est, quia lectio terminata est. Mulier primum nunciavit, & ad mulieris testimonium crediderunt Samaritani, & rogauerunt eum, ut apud eos maneret, & mansit ibi biduo, & plures crediderunt: & cum credidissent, dicebant mulieri: Non iam propter verbum tuum credimus, sed ipsi cognouimus & scimus, quia verè hic est Saluator Mundi. Adams Conzen in Euang. Tom. II.

di. Primo per feminam, postea per presentiam. Sic agitur hodie cum eis qui foris sunt, & nondum sunt Christiani. Christus nunciatur per Christianos amicos, tanquam illa muliere, hoc est, Ecclesia annunciant. Ad Christum veniunt, credunt per illam famam, manet apud eos biduo, hoc est, dat illis duo præcepta charitatis: & multo plures & firmitus in eum credunt, quoniam verè ipse est Saluator Mundi.

QVÆSTIO II.

An fecerit miracula apud Samaritanos?

§. 1. Samaritanorum feruor, & prompta fides Iudæos arguit, credunt mulieri, Christum rogant, ut secum permaneat. Crediderunt autem propter sermonem eius: admirando enim modo scripturas illis, & quæ ad virtutem salutemq; pertinebat explicabat. Miracula etiam fecisse non est dubium, etsi id non recenset Euangelista: miracula enim, cuius mulier erat testis, crediderunt, & qui ante mulieri nõ crediderunt, nunc Christo credunt, propter sermonem, doctrinam sc. etiam miraculis ob signatam. audiuisse se & scire aiunt, hunc esse Saluatorem Mundi. Scire autem non ex nudo sermone poterant, nisi signo eum confirmasset.

QVÆSTIO III.

An fides implicita sit vera?

§. 1. Beza veterem interpretationem repudiat, quod dixit loquelam tanquam barbaram: Erasmus quod orationem: ipse vertit sermones, cum tamen sit ὁμιλία, sermonem seu loquelam. Quædam exemplaria habent μαρτυρίαν testimonium, quod ex interpretatione irrepsit.

Inuitus ad Grammaticam descendo, sed magni tamen æstimanda est Spiritus Grammatica, qui humanis vi signis dignatur. Beza nostram interpretationem barbaram censet. At loquela sanè iam olim vsitatum esse potuit, multa enim verba nouantur, multa cadunt. Cic. l. 4. de Finib. ex ea difficultate loquaci loquela, ut ait Accius, malitiæ nata sunt. Sic Lucret. l. 1.

Blandas ex ore loquelæ.

Fundere.

& Catullus. Verbosa gaudet Venus loquelâ. & Plautus in Cistel. dixit, commodare loquelam, Bonis igitur auctoribus vsitatum fuit loquela.

§. 2. Calvinus lib. 3. instit. c. 2. 5. fidem implicitam oppugnat, crassam ignorantiam vocat, Samaritanos negat initio fidem habuisse, postea accepisse. Prius, inquit, gratos esse oportet. Imò verò data gratiâ grati reddimur. Aquâ illâ abluimur, & vegetamur, non prius mundamur, deinde abluimur, sed affusa aqua fordes detergantur, & nitore animæ restituiuntur. Verum nihil ista contra implicitam fidem, quæ in Samaritanis fuit, donec omnia aut plura explicitè nescitent.

VERSUS 44.

Ipsè enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet.

QVÆSTIO I.

Quomodo cohereat v. 44. cum cæteris.

§. 1. Sententia est exposita Matth. 13. 57. Hic penè maior est difficultas, quorum eam Ioannes recenset, quam quid significet. Duos dies apud Samaritanos mansit, deinde abiit in Galilæam. Ratio redditur: Ipsè enim Iesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet. Maldonatus quoque expositiones recenset Augustini, causam reddi

Bb

cur

cur duobus diebus quib. apud Samaritanos fuit mul-
ti in eum crediderint, cum multo tempore Iudæo-
rum pauci sint conuersi, quia in patria Propheta est
sine honore.

Theophylacti; causam reddi cur redierit in Gali-
læam, non semper manserit.

Chrysofomi; ostendi cur non iuerit Caparnaum,
quæ erat quasi patria, sed in alias Galilææ partes.

Cyrilli; Rationem explicari, cur non sit profectus
in Nazareth, sed in reliquam Galilæam, ita Tolet.
Iansen. plures.

Origenis; Iudæam Christi patriam esse, vt qui in
Bethlehem natus sit, inde discedere in Galilæam,
quia in Iudæâ sine honore fuit. Nam versu tertio di-
xerat, reliquit iudæam & abiit in Galilæam, interiectâ
historiâ Samaritanorum, eadem verba repetit, & causam
cur illam reliquerit, in hanc abierit. Huc enim
pertinet, quod eum Galilæi exceperunt, id est, cum
Iudæi eum fuerint persecuti.

Lector
quod pla-
uerit se-
quetur.

§. 36. Regulus βασιλεύς dicitur. Syrus vocat ܩܪܘܢܐ
ܩܪܘܢܐ habet malcha, seruum regis. & eodem modo v. 49.

Eum fuisse statum Capharnaum Caluinus ait, vt
nemo instar Ducis, Comitis, aut Baronis ibi esse po-
tuerit.

Verum largiter ille fallitur: Erant enim sub magnis
regibus dynastæ minores, ipsi quidam reguli, non ab-
soluto, sed subalterno imperio.

VERSUS 46.

Venit ergo iterum in Cana Galilææ,
ubi fecit aquam vinum. Et erat
quidam Regulus, cuius filius infir-
mabatur Capharnaum.

QVÆSTIO I.

Quis Regulus?

Regulus
Dynasta.

§. 1. **R**æcus βασιλεύς regium vocat, Palatinum,
aut Cæsaris aliquem ministrum, non legit
βασιλεύς regulus. Quidam ex stirpe Herodis arbi-
trantur. Sed ista ex coniecturis solis habentur. Regu-
lum vocat Sedulius presbyter. l. 3. Pasch. ep.

Post regulus nato quidam moriente rogabat
Flebilis & supplex Dominum, quo viseret agrum
Febre laborantem puerum, trepidamq; veteret
Labi animam de sede sua: tunc larga potestas
Credenti que nulla negat, nec donaret ardat,
Velocem comitata fidem sermone salutem
Concedens facili: Vni iam filius, inquit,
Perge uis. Quantum imperii sero iusio Christi.
Non dixit v' curus erit, sed tam quia viuis.
More Dei, qui cuncta priusquam nata videndo
Præteritum cernit, quicquid vult esse futurum.

§. 2. Nonnulli dubitant, an regulus fuerit in Ca-
pharnaum, an filius eius ibi ægrotarit, ipse verò alibi
habitarit. Sed cum dicatur venisse ad Iesum, quem
audierat venire in Galilæam, potius dicendum est: Fi-
lium in Capharnaum ægrotasse. Neq; Capharnaum
regulum habebat vllum, sed in Romanorum pote-
state ac ditione erat. Neq; nos Urbis regulum fuisse
dicimus.

§. 3. Non est Centurio, cuius mentio Matth. 8. 5.
Luc. 7. 2. Nimis multa dissimilia sunt, vt historias con-
sideranti, euidenter apparet.

§. 4. Κομψότερον ἔχειν belle habere, lepidè, vtq; so-
lent dicere panratice. Est enim κομψός elegans, lepi-
dus, bellus, etiam superbus, iactator. Apud Halicarn.

χομψότερον est componor, scitè, bellè. Non igitur mo-
do sanum, sed perfectissimè sanum, omnibus morbi
reliquis delectis sanum esse pronunciat. Christus so-
lum viuere dixit, Syriacè ܩܪܘܢܐ Chaii vixit, hoc est
conualuit; at serui respondent, subitò optimè ha-
buisse.

Duos sanasse, ait Cyrillus: nam & reguli ani-
mum ad fidem adduxit, & à corporis morbo ado-
lescentem liberauit. Credidit enim ipse, & domus
eius tota.

VERSUS 48.

Dixit ergo Iesus ad eum, nisi signa
& prodigia videritis, non cre-
detis.

QVÆSTIO I.

An reprehendat signa & prodigia
querentes?

§. 1. **S**igna à significando, σημεῖα à σημαίνω sic
dicuntur, quæ possunt esse in rebus natu-
ralibus, non naturaliter effectis, vt cum ægro sanitas
restituatur τῆς ψυχῆς sunt, quæ consuetudinem huma-
nam excedunt.

§. 2. Duplex expositio, quidam credendi tardi-
tatem culpam arbitrantur, quod sine signis non cre-
dant, alii causam reddi cur signa faciat. Regulus ille
fidem habebat, sed imperfectam, vt qui ad sanandam
præsentiam requireret, v. 49. sermonem enim ab-
rumpit, ne filius moreretur, antequam ille ve-
niret.

Deinde Christi fidem eius firmat non veniendo
v. 50. sed absenti sanitatem donando.

§. 3. Iudæi miracula quidem à Christo inquire-
bant, idq; iure merito, in ipsa postulatione grauius
peccabant. Miracula iure petiisse constat. si enim ope-
ra non fecisset, que nemo alius facit, domino testante, pec-
catum non haberent. Noua erat doctrina, noua Messie
professio, miraculis igitur obsequanda foreat. Præter-
tin cum Prophetarum omnium oracula Messiam si-
gnis, & admirabilibus operibus conspicuum fore
prædixissent, cur non igitur ea postulari, quæ si ab-
scent, non modo ad credendum non obligarentur,
sed etiam certum argumentum haberent, Christum
non esse, qui opera Christi, hoc est miracula non fa-
ceret?

Quia vero in signorum flagitatione fuerunt mo-
rosi, importuni, maluoli, à Christo reprehenduntur,
non vno, alterone, ne multis quidem miraculis ac-
quiescunt, noua itentidem postulant. Datum est à Io-
anne testimonium, audita vox patris, arcana Nathana-
elî indicata, Aqua in vinum mutata, Ierosolymis
multa facta, adeò vt Galilæi venientem honorificè
exciperent, regulus tamen adhuc hæsitat, si tot
tamque magnis non credebat, poterat fortè nec huic
ad se pertinenti credere. Hoc sine dubio vitiosæ cu-
riositatis, & tarditatis, querere miracula, nec tamen
factis credere. sed alia iterum iterumq; postulare, aui-
ditate prorsus impudenti.

§. 4. Caluinus ægrè ferre videtur Catholicos à
nouatoribus signa veritatis exposcere. Vnam, in-
quit, hodie quoque plurimos teneret similis morbus: sed his
vobis nihil magis vulgatum, procedant mira: vlti vs aures præ-
beamus huic doctrine. Quasi vero ita sordide nobis debeat
Christi veritas, nisi aliunde suscipiatur. Verum, etiam si ingen-
ti signorum acervo Deus eos obrueret, mens venturæ tamen quæ
se crediturus dicens, æterna quadam admiratio nesciretur,
sed nihilo esset maior doctrina attentio.

Respon-

Respondeo. Summa esse stultitiæ, ac planè inexcusable, si fidem tot seculis nouis sine miraculis haberemus. Quid enim si Caluinus sibi sine miraculis credi æquum censet, nonne idem sibi iuris Lutherus, Flacus, Mennon, Swenckfeldius, Socinus, Armini, Libertini etiam, cætereq; pestes flagitabunt? Quid porro causæ est, cur huic credam, illis non credam? De scripturarum interpretatione controuertimus, nouo modo interpretantur omnes, vt credam opus est signo veritatis, quale non potest esse falsitatis. A magistratu ecclesiastico vocati non sunt, à Deo si missi sunt, diploma missionis expromant, vitæ san-

ctitati non credo, pleriq; propter scelera vel ab Ecclesiâ pulsi sunt, vel vt rami arboris exciderunt.

§. 5. Joannis Baptista testimonium authenticum fuit, ita vt qui ab eo sufficienter instructi fuerint, credere tenerentur, eum, quem demonstrauit, Christum esse. Quamuis enim nondum miracula fecerat Christus, expectare tamen poterat. Quia vero multis hoc testimonium sufficienter propositum non fuit, non tenebantur credere antequam miracula viderent. De his dicitur: Si non venissem & opera non fecissem, peccatum non haberent.

CAPVT V.

HOC ERAT dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam. 2. Est autem Ierosolymis Probatica piscina quæ cognominatur Hebraice Bethesda, quing. porticus habens. 3. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum expectantium aquæ motum. 4. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam: & mouebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aqua sanus fiebat, à quacumq; detinebatur infirmitate. 5. Erat autem quidam homo ibi iugiter & octo annos habens in infirmitate sua. 6. Hunc cum vidisset Iesus iacentem, & cognouisset quia iam multum tempus haberet, dicit ei: Vi sanus fieri? 7. Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, vt cum turbata fueris aqua mittat me in piscinam, dum venio enim ego, alius ante me descendit. 8. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. 9. Et statim sanus factus est homo ille, & subleuabat grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. 10. Dicebant ergo Iudæi illi, qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. 11. Respondit eis: Qui me sanum fecit ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. 12. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? 13. Is autem, qui sanus fuerat, respondit: Nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco. 14. Postea inuenit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es, iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. 15. Abiit ille homo, & nunciauit Iudæis quia Iesus esset, qui fecit eum sanum. 16. Propterea persequabantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in sabbato. 17. Iesus autem respondit eis: Pater meus usq; modo operatur, & ego operor. 18. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere: quia non solum solvebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum æqualem se faciens Deo. Respondit itaq; Iesus, & dixit eis: 19. Amen, amen dico vobis: non potest filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem: quæcumq; enim ille fecerit, hæc & filius similiter facit. 20. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. 21. Sicut enim Pater suscitauit mortuos, & uiuificat: sic & filius, quos vult, uiuificat. 22. Neq; enim Pater iudicat quenquam: sed omne iudicium dedit filio. 23. vt omnes honorificent filium, sicut honorificant Patrem: qui non honorificat filium, non honorificat Patrem, qui misit illum. 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transit à morte in vitam. 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quædo mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, uiuent. 26. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso: sic dedit & filio habere vitam in semetipso. 27. Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. 28. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei. 29. Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem uitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii. 30. Non possum ego à meipso facere quidquam. Sicut audio iudico: & iudicium meum in seipsum est, quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me. 31. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. 32. Alius est, qui testimonium perhibet de me: & scio, quia verum est testimonium, quod perhibet de me. 33. Vos misistis ad Ioannem: & testimonium perhibuit veritatem. 34. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico, vt vos salui sitis. 35. Hæc erat lucerna ardens, & lucens. Vos autem voluistis ad hanc exultare in luce eius. 36. Ego autem habeo testimonium maius Ioannem. Opera enim, quæ dedit mihi Pater vt perficerem ea ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me. 37. Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibet de me: & vocem eius unquam audistis, neq; speciem eius vidistis. 38. Et verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit illi, huic vos credidistis. 39. Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. 40. Et non vultis venire ad me vt vitam habeatis. 41. Claritatem ab hominibus non accipio. 42. Sed cognoui vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis. 43. Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. 44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis: & gloriam, quæ à solo Deo est, non queritis? 45. Nolite putare, quia ego accusaturus sim vos apud Patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. 46. Si enim crederetis Moysi, crederetis etiam mihi: de me enim ille scripsit. 47. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis crederis?